

**[Π.Μ.Σ. ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ]**

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**[Η Ελληνική Παιδεία (Αρχαίος Ελληνικός και Βυζαντινός
Πολιτισμός) στην Εκπαίδευση.**

Οι περιπτώσεις της Γερμανίας, Βρετανίας, Ιταλίας και Ελλάδας]

[Βαλαβανίδης Γιώργος Μγρ16003]

Επιβλέπων : Νικόλαος Βασιλειάδης Επίκουρος Καθηγητής

Συνεξεταστής: Σοφία Μπουτσιούκη Λέκτορας

[ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2017]

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 1: Ο αρχαίος ελληνικός και βυζαντινός πολιτισμός και η εκπαίδευση.....	7
1. 1. Αρχαίος ελληνικός πολιτισμός και εκπαίδευση	7
1. 1. 1. Η εκπαίδευση στην Αρχαία Αθήνα	10
1. 1. 2. Η εκπαίδευση στην Αρχαία Σπάρτη	13
1. 2. Βυζαντινός πολιτισμός και εκπαίδευση	16
Κεφάλαιο 2: Τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα στην Ευρώπη.....	19
2. 1. Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση.....	21
2. 1. 1. Στρατηγική της Λισαβόνας και η εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Ένωση	24
2. 1. 2. Η σύγχρονη ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση	26
2. 2. Η περίπτωση της Ελλάδας.....	30
2. 2. 1. Ιστορική αναδρομή	30
2. 2. 2. Η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος της σύγχρονης Ελλάδας	34
2. 2. 3. Τα Αναλυτικά Προγράμματα.....	36
2. 3. Η περίπτωση της Γερμανίας.....	39
2. 3. 1. Σύγχρονες εξελίξεις στο Γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα	40
2. 3. 2. Οι στόχοι του εκπαιδευτικού συστήματος της Γερμανίας	42
2. 4. Η περίπτωση της Βρετανίας.....	44
2. 4. 1. Η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος της Βρετανίας	45
2. 4. 2. Οι στόχοι των Αναλυτικών Προγραμμάτων του βρετανικού εκπαιδευτικού συστήματος	49

2. 5. Η περίπτωση της Ιταλίας.....	50
2. 5. 1. Η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος της Ιταλίας	51
2. 5. 2. Οι στόχοι του ιταλικού εκπαιδευτικού συστήματος	53
Συμπεράσματα	55
Επίλογος	61
Βιβλιογραφία.....	64

Εισαγωγή

Η εκπαίδευση σε κάθε κράτος αποτελεί έναν νευραλγικό τομέα, οι στόχοι και η λειτουργία του οποίου συνδέονται άρρηκτα με το σύνολο της κρατικής λειτουργίας και τις επιδιώξεις της Πολιτείας στους υπόλοιπους τομείς. Η πολιτική, η κοινωνική και η οικονομική δομή ενός κράτους, μαζί με τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητές του, καθώς και το όραμά του για το μέλλον του είναι παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των σκοπών του, ορισμένοι εκ των οποίων μπορεί να είναι η οικονομική ανάπτυξη του κράτους, η βιομηχανική του εξέλιξη, η καταπολέμηση σημαντικών προβλημάτων, για παράδειγμα της ανεργίας, η διατήρηση, η εξέλιξη και η δημιουργία νέων, σύγχρονων επαγγελμάτων, η ύπαρξη των οποίων είναι σημαντική για το κοινωνικό σύνολο και η δημιουργία των προϋποθέσεων που απαιτούνται ώστε να είναι εφικτός ο κοινωνικός μετασχηματισμός, ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε περίπτωσης. Οι παράμετροι που προαναφέρθηκαν αποτελούν και παράγοντες που συντελούν στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών συστημάτων¹.

Η σχέση που συνδέει τον πολιτισμό με την εκπαίδευση είναι δεδομένη και τονίζεται από πολλούς ερευνητές². Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ελλάδας, ο πολιτισμός, αρχαίος και βυζαντινός, αποτέλεσε τομέα εξαιρετικά ανεπτυγμένο, ενώ η επίδραση του τρόπου με τον οποίο δομήθηκε η ελληνική παιδεία στη διάρκεια των περιόδων αυτών είναι εμφανής και στο σύγχρονο κόσμο, όχι μόνο στην ίδια την Ελλάδα, αλλά και στα εκπαιδευτικά συστήματα άλλων κρατών. Η εκπαίδευση ανέκαθεν αποτελούσε ένα μέσο που αξιοποιούσαν οι πόλεις ώστε να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις και τις δυσκολίες του εξωτερικού περιβάλλοντος και να πετύχουν τους στόχους τους σε όλα τα επίπεδα³. Οι στόχοι αυτοί, ασφαλώς, διαφέρουν μεταξύ των διαφορετικών χρονικών περιόδων και των συνθηκών της κάθε εποχής, εντούτοις

¹ Μπούρας, Α. (2003). *Συμβολή στη μελέτη της απόδοσης των τελειόφοιτων μαθητών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Ανάλυση χαρακτηριστικών δεξιοτήτων τους με τη χρήση στατιστικών μεθόδων*. Διπλωματική εργασία. Πανεπιστήμιο Αθηνών.

² Λαμπρόπουλος, Κ. (2013). Μεταπολίτευση: πολιτισμός «ελληνικός» και εκπαίδευση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 139, 95 – 128.

³ Bitros, G. C., & Karayiannis, A. D. (2009). Character, knowledge and skills in ancient Greek education: Lessons for today's policy makers. *Munich Personal RePEc Archive*, 18012, posted 20/10/2009.

συνδέονται άρρηκτα με τον τρόπο με τον οποίο εξελίσσονται και διαμορφώνονται τα εκπαιδευτικά συστήματα.

Ήδη από την αρχαία εποχή η εκπαίδευση αποτέλεσε σημαντικό κομμάτι της ελληνικής ιστορίας και θεμέλιος λίθος του ελληνικού πολιτισμού. Ο 5^{ος} και ο 4^{ος} αιώνας π. Χ. ήταν ορόσημα για τον τομέα της εκπαίδευσης, ιδιαίτερα εξαιτίας της ανάπτυξης των γραμμάτων στην αρχαία Αθήνα, αλλά και σε άλλες πόλεις – κράτη. Στην περίπτωση της Αθήνας, η εκπαίδευση ήταν ελεύθερη και τα σχολεία ιδιωτικά, ενώ οι γονείς υποχρεούνταν να φροντίσουν για την εκπαίδευση των παιδιών τους, σύμφωνα με τις παραδόσεις και τα ιδανικά της πόλης – κράτους. Στη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων, τον 3^ο και 2^ο αιώνα π. Χ. στο χώρο της εκπαίδευσης δεν σημειώθηκαν μεγάλες αλλαγές, ωστόσο το περιεχόμενό της άρχισε να αποκτά ακόμη μεγαλύτερο εύρος με την εισαγωγή και νέων επιστημών, αλλά και με την αξιοποίηση νέων μεθόδων και μέσων διδασκαλίας. Αργότερα, στους Βυζαντινούς χρόνους επικράτησε η τάση για συνέχιση των πρακτικών της εκπαίδευσης της αρχαίας Ελλάδας σε συνδυασμό και με το περιεχόμενο της χριστιανικής θρησκείας, η οποία αποτέλεσε βασικό συστατικό της πολιτικής της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Με τον τρόπο αυτό, πάντως, τα στοιχεία της αρχαίας ελληνικής παιδείας διασώθηκαν και διαδόθηκαν στο πέρασμα των αιώνων και ορισμένα εξ αυτών εξακολουθούν να υφίστανται σε διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα.

Διαχρονικά, οι σκοποί της εκπαίδευσης, αν και διαφοροποιούνται ανά περίπτωση, συγκλίνουν σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις. Οι σκοποί αυτοί είναι σημαντικό να επιτυγχάνονται μέσα από τα εκπαιδευτικά συστήματα του κάθε κράτους. Διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: τους μορφωτικούς, τους κοινωνικούς και τους πολιτιστικούς. Οι μορφωτικοί σκοποί της εκπαίδευσης αναφέρονται στην πνευματική, ψυχική και σωματική καλλιέργεια των ανθρώπων. Οι κοινωνικοί σκοποί αποσκοπούν στην κοινωνικοποίηση του ατόμου και την ομαλή ένταξή του στο κοινωνικό σύνολο, ενώ οι πολιτιστικοί σχετίζονται με την πολιτιστική κληρονομιά του κάθε κράτους και την πολιτιστική ταυτότητα των κοινωνιών⁴.

⁴ Μπούρας, Α. (2003). *Συμβολή στη μελέτη της απόδοσης των τελειόφοιτων μαθητών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Ανάλυση χαρακτηριστικών δεξιοτήτων τους με τη χρήση στατιστικών μεθόδων*. Διπλωματική εργασία. Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Η σύσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η πολιτική της για την εκπαίδευση έχει ως στόχο την παροχή κοινών κατευθύνσεων που θα ακολουθούν τα κράτη – μέλη στο σύνολό τους. Ωστόσο, μεταξύ των κρατών αυτών δεν λείπουν οι διαφοροποιήσεις, αφού το κάθε εκπαιδευτικό σύστημα είναι προσαρμοσμένο στις ιδιαίτερες συνθήκες και τις ανάγκες του καθενός από αυτά. Σε αυτό το πλαίσιο, η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας πρόκειται να συγκριθεί με τις αντίστοιχες πολιτικές της Γερμανίας, της Βρετανίας και της Ιταλίας, ώστε να διαπιστωθούν οι συγκλίσεις και οι αποκλίσεις μεταξύ τους.

Η μεθοδολογία που επιλέχθηκε να αξιοποιηθεί στην περίπτωση της παρούσας μελέτης είναι η επισκόπηση της βιβλιογραφίας. Πιο συγκεκριμένα, αναζητήθηκαν πηγές, παλαιότερες και σύγχρονες, οι οποίες παρουσιάζουν τόσο το περιεχόμενο και τις αρχές της αρχαίας ελληνικής και βυζαντινής παιδείας, όσο και τις παραμέτρους που αφορούν την οργάνωση και τη λειτουργία των σύγχρονων εκπαιδευτικών συστημάτων στα πλαίσια των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πιο συγκεκριμένα στις περιπτώσεις της Γερμανίας, της Βρετανίας, της Ιταλίας και της Ελλάδας που επιλέχθηκαν προς εξέταση. Έμφαση δόθηκε και στην αναζήτηση ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας, έτσι ώστε να διαμορφωθεί μία περισσότερο σφαιρική και εμπειριστατωμένη προσέγγιση του θέματος.

Αναφορικά με τη δομή της εργασίας, αυτή αποτελείται από δύο κύρια κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, το οποίο φέρει τον τίτλο «ο αρχαίος ελληνικός και βυζαντινός πολιτισμός και η εκπαίδευση» παρουσιάζεται μία εικόνα των αρχών και των μεθόδων που σε κάθε χρονική περίοδο ήταν σε ισχύ και εφαρμόστηκαν στο χώρο της παιδείας. Πιο συγκεκριμένα, αρχικά γίνεται συνοπτική αναφορά στην αρχαία ελληνική παιδεία και τον τρόπο με τον οποίο αυτή ήταν διαρθρωμένη σε διαφορετικές περιπτώσεις, καθώς και τους στόχους που υπηρετούσε ανάλογα με το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο. Έπειτα, γίνεται αναφορά στον τρόπο με τον οποίο διαρθρώθηκε η εκπαίδευση στο Βυζάντιο και η σχέση της με την παιδεία του αρχαιοελληνικού κόσμου.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζονται οι γενικές αρχές των εκπαιδευτικών συστημάτων των σύγχρονων κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αρχικά, γίνεται σύντομη αναφορά στις αρχές που θεσπίστηκαν

από το γενικό πλαίσιο της Ένωσης και έπειτα αναλύονται συγκεκριμένα οι περιπτώσεις της Γερμανίας, της Βρετανίας, της Ιταλίας και της Ελλάδας. Η ανάλυση των τεσσάρων περιπτώσεων καταλήγει σε μία σύγκριση τόσο μεταξύ τους όσο και με τα όσα παρουσιάστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο αναφορικά με τις αρχές της αρχαίας ελληνικής και της βυζαντινής παιδείας, έτσι ώστε να διατυπωθούν τα τελικά συμπεράσματα της μελέτης.

Κεφάλαιο 1: Ο αρχαίος ελληνικός και βυζαντινός πολιτισμός και η εκπαίδευση

Η επίδραση του αρχαίου ελληνικού και του βυζαντινού πολιτισμού στα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα μπορεί να μελετηθεί, αφού πρώτα γίνει μία σύντομη αναδρομή στα βασικά στοιχεία που ξεχώριζαν αυτές τις δύο περιόδους και τα στοιχεία της εκπαίδευσης της καθεμίας. Έπειτα, θα είναι δυνατή η σύγκριση των στοιχείων αυτών με αντίστοιχα στοιχεία των αναλυτικών προγραμμάτων των σύγχρονων εκπαιδευτικών συστημάτων των κρατών που έχουν επιλεγεί για την παρούσα εργασία.

1. 1. Αρχαίος ελληνικός πολιτισμός και εκπαίδευση

Ο πολιτισμός της αρχαίας Ελλάδας είχε έναν έντονα ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα. Αναπτύχθηκε στα πλαίσια πολιτευμάτων που ήθελαν τους πολίτες να απολαμβάνουν την ελευθερία τους και την αυτονομία τους στα πλαίσια της κοινωνίας, χωρίς να υποτάσσονται στην αυστηρή εξουσία κάποιου βασιλιά ή μονάρχη όπως συνέβαινε σε άλλα σημεία του τότε γνωστού κόσμου. Η ιδιαιτερότητα αυτή ευνόησε την ανάπτυξη ενός πολιτισμού στα πλαίσια του οποίου ευνοήθηκε η ανάπτυξη της παιδείας και η επιδίωξη της καλλιέργειας των πολιτών ήδη από νεαρή ηλικία, καθώς θεωρήθηκε μάλιστα ότι αυτή μπορεί να συμβάλλει στη γενικότερη ευημερία της κοινωνίας. Η διάδοση και η διακίνηση των ιδεών και των απόψεων ήταν πιο εύκολη και ανεμπόδιστη κι έτσι δεν προκαλεί εντύπωση η ευρεία διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και η άνθισή του στη διάρκεια των αρχαίων χρόνων. Ο ρόλος της παιδείας στην αρχαία Ελλάδα ήταν εξαιρετικά σημαντικός και άρρηκτα συνδεδεμένος με τη λειτουργία των πόλεων –

κρατών, ενώ ιδιαίτερη θέση σε αυτή κατείχε η ανάπτυξη της συνείδησης του πολίτη, όπως ήταν αυτή κατανοητή σε κάθε περίπτωση⁵.

Ο σκοπός της εκπαίδευσης ήταν να οδηγήσει στην ολόπλευρη ανάπτυξη του ανθρώπου και στην καλλιέργεια κάθε πτυχής της προσωπικότητάς του. Έτσι, οι νέοι την εποχή εκείνη διδάσκονταν μία σειρά από αντικείμενα, καθένα από τα οποία είχε συμβολή στη συνολική τους καλλιέργεια και την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Οι γραμματιστές, οι κιθαριστές και οι παιδοτρίβες ήταν υπεύθυνοι για την πρώτη εκπαίδευση των παιδιών στην αρχαία Αθήνα. Οι γραμματιστές είχαν την ευθύνη της διδασκαλίας γραφής και ανάγνωσης, αλλά και αριθμητικής, ενώ σημαντική θέση στην εκπαίδευση είχαν η μουσική και η γυμναστική. Συνολικά, στην περίπτωση της αρχαίας Αθήνας οι στόχοι της εκπαίδευσης ήταν: α) να μεταδώσει στα παιδιά τη γνώση αναφορικά με την ηθική και τους καλούς τρόπους, β) να μεταδώσει γνώσεις για διαφορετικά αντικείμενα και να κινήσει την περιέργεια και το ενδιαφέρον τους ώστε να ασχοληθούν με διαφορετικά πεδία και γ) να διδάξει τις δεξιότητες που χρειάζονται για την εξάσκηση κάποιας τέχνης. Η εκπαίδευση της εποχής εκείνης, λοιπόν, προσανατολιζόταν προς αυτή την κατεύθυνση⁶.

Η τέχνη είχε εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση, καθώς οι νέοι μάθαιναν γι' αυτή και την αξιοποιούσαν για την ευρύτερη καλλιέργειά τους. Για παράδειγμα, η μουσική κατείχε εξέχουσα θέση μεταξύ των αντικειμένων που διδάσκονταν, αφού θεωρείτο μέσο για την ψυχική καλλιέργεια και ανάταση. Αν και μεταξύ των διάφορων πόλεων – κρατών της αρχαίας Ελλάδας η ένταξη της τέχνης και της μουσικής στην εκπαίδευση δεν ήταν ενιαία, εντούτοις συνολικά η αξία τους ήταν απολύτως αναγνωρισμένη. Στην περίπτωση, για παράδειγμα, της Σπάρτης ή της Κρήτης το ζητούμενο της παιδείας ήταν περισσότερο η καλλιέργεια του θάρρους και της ανδρείας και η διαμόρφωση πολιτών που θα μπορούσαν να υπηρετήσουν την πόλη τους ως ικανοί στρατιώτες. Στη Σπάρτη τα παιδιά εντάσσονταν στο εκπαιδευτικό σύστημα μετά την ηλικία των επτά ετών. Τα αγόρια στην ηλικία αυτή ακολουθούσαν τη σπαρτιατική αγωγή, η οποία ήταν σχεδιασμένη από την πόλη – κράτος. Από τον 8^ο

⁵Althof, W. & Berkowitz, M. (2006). Moral education and character education: their relationship and roles in citizenship education. *Journal of Moral Education*, 35, 495 – 518.

⁶Bitros & Karayiannis, 2009, ό. π.

χρόνο της ζωής τους εντάσσονταν σε ομάδες συνομηλίκων, ζούσαν και εξασκούσαν μαζί τους. Η δυσκολία της εκπαίδευσης αυξανόταν με την πάροδο του χρόνου, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στο στρατιωτικό σκέλος. Οι νέοι ενθαρρύνονταν να δημιουργήσουν οικογένεια, έτσι ώστε η πόλη να έχει ικανό αριθμό πολιτών – στρατιωτών και να μπορεί μέσω αυτών να διασφαλίσει την ασφάλεια και την κυριαρχία τους. Οι στόχοι του σπαρτιατικού συστήματος αγωγής ήταν διαφορετικοί από εκείνους του αθηναϊκού, ωστόσο σε κάποια σημεία παρατηρούνται ομοιότητες. Για παράδειγμα, και στην περίπτωση της Σπάρτης, στόχος ήταν οι νέοι να γνωρίσουν τους ηθικούς κανόνες και να ασκηθούν ώστε να ζουν μία ζωή που συνάδει με αυτούς, αλλά και να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες που ήταν απαραίτητες για τον πολίτη της συγκεκριμένης πόλης – κράτους και μπορούσαν να υπηρετήσουν τη νοοτροπία της⁷.

Εκτός των γνώσεων, εξίσου σημαντική ήταν και η θέση του αθλητισμού στην παιδεία της αρχαίας Ελλάδας, ο οποίος θεωρήθηκε ότι προάγει την καλλιέργεια όχι μόνο του σώματος, αλλά και της ψυχής. Μία συνολική θεώρηση της αρχαίας ελληνικής παιδείας, ωστόσο, καταδεικνύει το γεγονός ότι η παιδεία της εποχής εκείνης σε κάποιο βαθμό ήταν προνόμιο των πλέον εύπορων κοινωνικών τάξεων. Παράλληλα, αποτελούσε και ένα μέσο για καλλιέργεια του ατόμου προς όφελος του κοινωνικού συνόλου, μέσα από την απομάκρυνση από το χώρο της οικογένειας και την ένταξη του παιδιού από πολύ νεαρή ηλικία σε μία νέα ομάδα, αυτή των συνομηλίκων του. Έτσι, το παιδί μπορούσε να ενταχθεί πιο εύκολα και με λιγότερες δυσκολίες στο κοινωνικό σύνολο και να αντιληφθεί την αξία της ομάδας. Επιπλέον, δινόταν έμφαση, εκτός από την απόκτηση γνώσεων, και στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και της προσωπικότητας των νέων, έτσι ώστε τα χαρακτηριστικά τους να συνάδουν με τον τρόπο ζωής της κάθε πόλης – κράτους και τις ανάγκες της. Η αθηναϊκή εκπαίδευση, καθώς μάλιστα αναπτύχθηκε στα πλαίσια της αθηναϊκής κοινωνίας, η οποία χαρακτηρίστηκε από τις δημοκρατικές αξίες και την ανάδειξη του «μέτρου» ως ιδανικού τρόπου ζωής και σκέψης, δεν θα μπορούσε να μη χαρακτηρίζεται από ανάλογη ισορροπία ανάμεσα στη γνώση, τις δεξιότητες και τη διάπλαση του χαρακτήρα των παιδιών ήδη από μικρή

⁷ Bitros & Karayiannis, 2009, ό. π.

ηλικία⁸. Ακολουθεί η συνοπτική παρουσίαση του εκπαιδευτικού προγράμματος στις κύριες πόλεις – κράτη της Αρχαίας Ελλάδας.

1. 1. 1. Η εκπαίδευση στην Αρχαία Αθήνα

Στην περίπτωση της αρχαίας Αθήνας, τα παιδιά είχαν την πρώτη επαφή τους με τη μάθηση σε πολύ μικρή ηλικία, μέσα από το περιβάλλον του σπιτιού τους. Η εκπαίδευση στην αρχαία Αθήνα δεν ήταν αποκλειστικά και μόνο κρατική υπόθεση, αλλά υποχρέωση της ίδιας της οικογένειας του παιδιού, καθώς οι γονείς του καλούνταν να φροντίσουν ώστε τα τέκνα τους να λάβουν την απαραίτητη παιδεία⁹. Στην ηλικία περίπου των δεκατεσσάρων ετών, εάν η οικογένεια είχε την οικονομική δυνατότητα που απαιτούνταν και το παιδί δεν χρειαζόταν να βοηθήσει τον πατέρα του στην εργασία του, τότε μπορούσε να αρχίσει να συμμετέχει σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες και εκτός του σπιτιού. Πιο συγκεκριμένα, μπορούσε να αρχίσει να πηγαίνει στα γυμναστήρια της πόλης, ενώ η οικογένειά του μπορούσε να προσλάβει κάποιον δάσκαλο για να του μάθει λογοτεχνία και μουσική. Στο μάθημα της λογοτεχνίας κατά κύριο λόγο τα παιδιά διδάσκονταν τα κείμενα του Ομήρου. Ακόμη, ερμήνευαν και αποστήθιζαν τους μύθους του Αισώπου, τις ελεγείες του Σόλωνα και του Θέογνη και τα έργα του Ισιόδου. Παράλληλα, διδάσκονταν αριθμητική. Εκτός των άλλων, συχνά μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία οι δάσκαλοι καλλιεργούσαν και το θρησκευτικό πνεύμα στους μαθητές¹⁰.

Η στοιχειώδης εκπαίδευση παρεχόταν ανεξαιρέτως σε όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτου οικονομικής κατάστασης, αρκεί να ανήκαν σε οικογένειες ελεύθερων πολιτών. Η μέση εκπαίδευση, εντούτοις, αποτελούσε προνόμιο των πλέον ευκατάστατων οικογενειών της πόλης. Σε αυτή τη βαθμίδα εκπαίδευσης οι μαθητές διδάσκονταν γεωμετρία, γεωγραφία, κοσμογραφία και, αργότερα, ιχνογραφία. Έπειτα,

⁸Bitros & Karayiannis, 2009, ό. π.

⁹ Γιαννικόπουλος, Α. (2003). *Η εκπαίδευση στην κλασική και προκλασική αρχαιότητα: Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Γρηγόρη.

¹⁰ Reble, A. (2014). *Ιστορία της Παιδαγωγικής*. Μτφρ. Θ. Χατζηστεφανίδης, Σ. Χατζηστεφανίδη – Πολυζώη. Αθήνα: Παπαδήμα.

οι μαθητές μπορούσαν να φοιτήσουν στις φιλοσοφικές και τις ρητορικές σχολές, εάν το επιθυμούσαν¹¹.

Στη συνέχεια, στην ηλικία των δεκαοκτώ ετών, τα αγόρια έπαιρναν τον τίτλο του πολίτη και για δύο έτη ήταν υποχρεωμένα να εκτελέσουν τη στρατιωτική τους θητεία. Μετά το τέλος αυτής γίνονταν δεκτά στην Εκκλησία του Δήμου. Από τα είκοσι έτη και έπειτα είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία διαρκούσε δέκα έτη και ήταν προσιτή σε όλους τους Αθηναίους πολίτες. Αυτό το εκπαιδευτικό σύστημα αφορούσε κατά κύριο λόγο τα αγόρια, αφού για τα κορίτσια τα δικαιώματα ήταν διαφορετικά εκείνη την εποχή¹². Η παροχή παιδείας προς τα παιδιά ήταν υποχρέωση της οικογένειάς του, η οποία έπρεπε να επιλέξει το σχολείο και την παλαίστρα όπου επρόκειτο να εκπαιδευτεί το παιδί της. Μάλιστα, η παροχή παιδείας ήταν νομική υποχρέωση των γονέων¹³.

Τα κορίτσια, πιο συγκεκριμένα, εκπαιδούνταν συνήθως μέσα στο χώρο της οικείας του από τις μητέρες τους ή τις τροφούς που είχαν αναλάβει αυτό το ρόλο. Η εκπαίδευσή τους περιστρεφόταν κατά κύριο λόγο γύρω από τις ασχολίες του σπιτιού, με τις οποίες ανέμεναν ότι θα ασχοληθεί το κορίτσι και μετά την απομάκρυνσή του από την οικογένεια, όταν θα παντρευτεί. Έτσι, τα κορίτσια μάθαιναν κλώσιμο, γνέσιμο, ύφανση, κέντημα, ενώ εκπαιδούνταν και στο καθάρισμα και την οργάνωση της οικείας. Πάντως, δεν έλειπε και η εκπαίδευσή τους στα γράμματα, αν και το επίπεδο ήταν πολύ χαμηλότερο σε σχέση με αυτό στο οποίο έφτανε η εκπαίδευση των αγοριών. Επιπλέον, γυμνάζονταν με τις κατάλληλες ασκήσεις, ενώ ασχολούνταν και με το χορό, αφού με αυτόν τιμούσαν τους Θεούς κατά τη διάρκεια των διάφορων εορτών. Η αγωγή των κοριτσιών, αν και περιελάμβανε, λοιπόν, πολλά αντικείμενα, δεν ήταν θεσμοθετημένη όπως αυτή των αγοριών, αλλά περισσότερο προσαρμοζόταν ανά περίπτωση, ανάλογα με τις επιθυμίες του κάθε κοριτσιού, αλλά και τις πεποιθήσεις και τις δυνατότητες της οικογένειάς του¹⁴.

¹¹ Ισηγόνης, Α. (1964). *Ιστορία της παιδείας*. 2^η έκδοση. Αθήνα.

¹² Freeman, K. (2001). *Τα σχολεία στην αρχαία Ελλάδα*. Μτφρ. Α. Κοντός. Αθήνα: Ελάτη.

¹³ Πλάτωνος, *Κρίτων*, 50 d.

¹⁴ Mosse, C. (1991). *Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαδήμα.

Τα αντικείμενα που διδάσκονταν οι μαθητές στην αρχαία Αθήνα ήταν ποικίλα. Αρχικά, μάθαιναν γράμματα, δηλαδή ανάγνωση, γραφή και αριθμητική από τους γραμματιστές. Στο πλαίσιο αυτών των μαθημάτων οι μαθητές μάθαιναν να απαγγέλουν από μνήμης ολόκληρα αποσπάσματα από αρχαίους ποιητές, τα οποία μπορεί να περιελάμβαναν ηθικά διδάγματα και ρητά χρήσιμα για τη ζωή τους. Έως τα εννέα τους έτη τα παιδιά διδάσκονταν στα διδασκαλεία, τα οποία ήταν ιδιωτικά και λειτουργούσαν από την ανατολή του ηλίου έως τη δύση του. Η μουσική κατείχε σημαντική θέση στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Τα παιδιά μάθαιναν να παίζουν μουσικά όργανα, λύρα, κιθάρα και αυλό, ενώ μούνταν και στο χορό. Τέλος, η γυμναστική αποτελούσε σημαντικό τμήμα του εκπαιδευτικού προγράμματος, αφού η σωματική διάπλαση ήταν απαραίτητο συμπλήρωμα της πνευματικής καλλιέργειας. Ο στόχος της γυμναστικής ήταν να καλλιεργήσει τη δύναμη, την ευλυγισία και την ευκινησία, αλλά και να αναπτύξει το θάρρος, την αντοχή και την ψυχραιμία των παιδιών, αρετές που θα τους φανούν πολύτιμες στη συνέχεια της ζωής τους, τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου. Οι ασκήσεις γυμναστικής γίνονταν είτε σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους εντός της πόλης, τα γυμνάσια, είτε στην ύπαιθρο¹⁵.

Οι πληροφορίες αυτές προέρχονται από γραπτές πηγές που σώζονται από την εποχή εκείνη, όπως είναι, για παράδειγμα, το ακόλουθο κείμενο του Πλάτωνα από τον Πρωταγόρα:

«Ἐν Ἀθήναις τοὺς παῖδας μετ' ἐπιμελείας διδάσκουσι καὶ νουθετοῦσι. Πρῶτον μὲν καὶ τροφὸς καὶ μήτηρ καὶ παιδαγωγὸς καὶ αὐτὸς ὁ πατήρ ἐπιμελοῦνται ὅπως βέλτιστος γενήσεται ὁ παῖς, διδάσκοντες ὅτι τὸ μὲν δίκαιον, τὸ δὲ ἄδικον καὶ τότε μὲν καλόν, τότε δὲ αἰσχρὸν ἐστί. Εἴτα δέ, ἐπειδὴν οἱ παῖδες εἰς ἡλικίαν ἔλθωσιν, οἱ γονεῖς εἰς διδασκάλων πέμπουσιν, ἔνθα οἱ μὲν γραμματισταὶ ἐπιμελοῦνται ὅπως γράμματα μάθωσιν καὶ τὰ γεγραμμένα ἐννοῶσι, οἱ δὲ κιθαρισταὶ τῷ κιθαρίζειν ἡμερωτέρους αὐτοὺς ποιεῖν πειρῶνται καὶ τὰς τῶν παίδων ψυχὰς πρὸς τὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν ἁρμονίαν οἰκειοῦσι. Ἔτι οἱ

¹⁵ Mosse, C. (1996). *Ο πολίτης στην Αρχαία Ελλάδα. Γένεση και εξέλιξη της πολιτικής σκέψης και πράξης*. Αθήνα: Σαββάλας.

παῖδες ἐν γυμνασίοις καὶ παλαίστραις φοιτῶσιν, ἔνθα οἱ παιδοτρίβαι βελτίω τὰ σώματα αὐτῶν ποιοῦσι, ἵνα μὴ ἀναγκάζονται ἀποδειλιᾶν διὰ τὴν τῶν σωμάτων πονηρίαν»¹⁶.

Ἡ ἀρχαία Αθήνα διακρίθηκε καὶ εἶναι ἕως καὶ σήμερα γνωστὴ γιὰ τὴν καλλιέργεια τοῦ πνεύματος καὶ τὴ δημιουργία τῆς. Δεν προκαλεῖ ἐκπληξη τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ πολλὰ χρόνια καὶ ἰδιαίτερα στὴ διάρκεια τῆς κλασικῆς περιόδου ἀποτελέσασε τὸ κέντρο τῆς παιδείας γιὰ ὅλη τὴν Ελλάδα διατηρῶντας ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα στὸ εκπαιδευτικὸ τῆς σύστημα, τὸ ὁποῖο μάλιστα ἦταν καὶ ἐξαιρετικὰ προοδευτικὸ γιὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς¹⁷.

1. 1. 2. Ἡ ἐκπαίδευση στὴν Ἀρχαία Σπάρτη

Τὰ πράγματα ἦταν διαφορετικὰ στὴν περίπτωση τῆς Σπάρτης, τοῦ ἀντίπαλου δέους τῆς πόλης τῶν Αθηνῶν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Οἱ πολῖτες τῆς Σπάρτης ζοῦσαν μέσα στὸ διαρκὲ φόβο μίας ἐνδεχόμενης ἐξέγερσης τῶν Εἰλωτῶν, γι' αὐτὸ καὶ τὸ πολίτευμά τῆς συνολικὰ ἦταν προσανατολισμένον πρὸς τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ συγκεκριμένου ἐνδεχομένου με τρόπο ἀμεσο καὶ ἀποτελεσματικὸ καὶ γενικῶς πρὸς τὴ διασφάλιση τῆς προστασίας τῆς πόλης ἀπὸ διάφορους ἐξωτερικοὺς κινδύνους¹⁸. Δὲν προκαλεῖ, λοιπὸν, ἐντύπωση τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐμφαση δινόταν στὴ σωματικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὴ στρατιωτικὴ ἐκπαίδευση, σὲ ἀντίθεση με τὸ σύστημα τῆς Αθήνας, ὅπου ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια εἶχε καὶ αὐτὴ πρωταγωνιστικὸ ρόλο.

Τὰ ἀγόρια στὴν ἀρχαία Σπάρτη, λοιπὸν, ἤδη ἀπὸ τὴν ἡλικία τῶν ἐπτὰ ἐτῶν ἐγκατέλειπαν τὴν οἰκογενειακὴ ἐστία καὶ διέμεναν ὅλα μαζὶ σὲ κοινούς χώρους. Γιὰ πέντε ἔτη, ἕως τὴν ἡλικία τῶν δώδεκα ἐτῶν ἐλάμβαναν μίαν ἀθλητικὴν ἐκπαίδευση, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται καὶ ὡς προστρατιωτικὴ, καθὼς ὁ στόχος ἦταν νὰ τὰ προετοιμάσει γιὰ τὴ στρατιωτικὴ ἐκπαίδευση πού θὰ ἀκολουθοῦσε. Ἀπὸ τὴν ἡλικία τῶν δώδεκα ἕως

¹⁶ Πλάτων, *Πρωταγόρας* 325c – 326c.

¹⁷ Γιαννικόπουλος, Α. (2003). *Ἡ ἐκπαίδευση στὴν κλασικὴ καὶ προκλασικὴ ἀρχαιότητα: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκπαίδευσης*. Αθήνα: Γρηγόρη.

¹⁸ Becker, H. (1983). Προβλήματα τῆς εκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης στὴ Γερμανία. *Νέα Παιδεία*, 24, 85 – 100.

και τη συμπλήρωση των είκοσι ετών τα αγόρια εντάσσονταν στη στρατιωτική εκπαίδευση, η οποία ήταν εξαιρετικά έντονη και απαιτητική. Την ίδια στιγμή ασχολούνταν και με τα γράμματα και τη μουσική, αλλά οι γνώσεις που λάμβαναν ήταν μάλλον στοιχειώδεις¹⁹. Οι γνώσεις στον τομέα των γραμμάτων περιορίζονταν κατά κύριο λόγο στην εκμάθηση αποσπασμάτων από τον Όμηρο, καθώς και την αποστήθιση των νόμων του Λυκούργου²⁰. Αναφορικά με τη μουσική, τα αγόρια διδάσκονταν άσματα που μπορούσαν να προκαλέσουν τον ενθουσιασμό και να τα ωθήσουν σε έντονη δραστηριότητα, το περιεχόμενο των οποίων σχετιζόταν με το παρελθόν και τους ήρωες της Σπάρτης, οι οποίοι έχασαν τη ζωή τους υπερασπιζόμενοι την πόλη²¹. Από την ηλικία των είκοσι ετών και μετά ξεκινούσε η Τριτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία και σε αυτή την περίπτωση πραγματοποιούνταν μέσα από την ένταξη του ατόμου στη σπαρτιατική κοινωνία και τη συναναστροφή του με τους άλλους²². Σε γενικές γραμμές, πάντως, η διαπαιδαγώγηση στην αρχαία Σπάρτη είχε ως βασικό σκοπό τη διδασκαλία της αυτάρκειας, της αντοχής και του ζήλου για διαρκή βελτίωση σε όλους τους τομείς²³.

Και στην περίπτωση της αρχαίας Σπάρτης, η εκπαίδευση αφορούσε τα αγόρια. Εντούτοις, και τα κορίτσια, αν και δεν καλούνταν να εγκαταλείψουν το σπίτι τους, αθλούνταν έως την ηλικία που θα παντρεύονταν. Οι γυναίκες στην αρχαία Σπάρτη, εξάλλου, απολάμβαναν πολλές ελευθερίες συγκριτικά με τις υπόλοιπες πόλεις – κράτη, ακόμη και σε σύγκριση με τη δημοκρατική Αθήνα. Στις θέσεις του Λυκούργου, όπως παρουσιάζονται στο έργο *Λακεδαιμονίων Πολιτεία* από τον Ξενοφώντα, ενυπάρχει η άποψη της κοινωνίας των Σπαρτιατών για την εκπαίδευση των γυναικών:

«Και πρώτον, για να πάρουμε τα πράγματα από την αρχή, θα ασχοληθούμε με την τεκνοποιία. Σε άλλες πόλεις τα κορίτσια που προορίζονται να γίνουν μητέρες και έχουν

¹⁹ Reble, A. (2014). *Ιστορία της Παιδαγωγικής*. Μτφρ. Θ. Χατζηστεφανίδης, Σ. Χατζηστεφανίδη – Πολυζώη. Αθήνα: Παπαδήμα.

²⁰ Μιχαηλίδης Νουάρος, Α. (1981). *Έφηβοι και παιδεία. Προβλήματα της εφηβικής ηλικίας στο παρελθόν και σήμερα*. Θεσσαλονίκη.

²¹ Πλουτάρχου *Λυκούργος*, 21.

²² Freeman, K. (2001). *Τα σχολεία στην αρχαία Ελλάδα*. Μτφρ. Α. Κοντός. Αθήνα: Ελάτη.

²³ Becker, H. (1983). Προβλήματα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στη Γερμανία. *Νέα Παιδεία*, 24, 85 – 100.

μεγαλώσει σε καθωσπρέπει οικογένειες τρέφονται με λιγοστό ψωμί και πολύ λίγο κρέας. Το κρασί είναι απαγορευμένο και, αν τους επιτρέπεται, είναι αραιωμένο με νερό. Οι υπόλοιποι Έλληνες περιμένουν από τα κορίτσια τους να μιμηθούν την καθιστική ζωή των χειροτεχνών – να κάθονται δηλαδή ήσυχα ήσυχα, να γνέθουν και να υφαίνουν. Μα πώς να βγουν ωραία και υγιή παιδιά από τέτοιες γυναίκες;

Αλλά ο Λυκούργος σκέφτηκε πως η χειρωνακτική εργασία των δούλων γυναικών ήταν αρκετή για την παραγωγή ειδών ρουχισμού. Αντίθετα, για τις ελεύθερες, το πιο σημαντικό λειτούργημα έπρεπε να είναι η τεκνοποιία. Κι έτσι, πρώτα πρώτα, επέμεινε στη σωματική άσκηση των γυναικών, που δεν έπρεπε να υστερεί από την άθληση των ανδρών. Επιπλέον, θεσμοθέτησε αγώνες και δοκιμασίες της ρώμης για τις γυναίκες, πιστεύοντας πως, όταν και οι δύο γονείς είναι σφριγηλοί, θα βγάλουν υγιείς απογόνους.²⁴»

Μέσα από το κείμενο αυτό σκιαγραφείται ιδιαιτέρως γλαφυρά ο τρόπος με τον οποίο ο σπαρτιατικός τρόπος σκέψης διέφερε σε σχέση με τον αντίστοιχο αθηναϊκό σε ό,τι αφορά τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία, τον προορισμό της, αλλά και τα δικαιώματα που αυτή απολάμβανε. Δεν είναι τυχαίο ότι οι σπαρτιάτισσες θεωρείται πως ήταν σχετικά προνομιούχες γυναίκες, παντρεύονταν αργότερα σε σχέση με τις γυναίκες της Αθήνας και έως εκείνη τη στιγμή μπορούσαν να αφιερώσουν χρόνο στην εκπαίδευσή τους. Οι λόγοι για τους οποίους καλούνταν να εκπαιδευτούν ήταν άμεσα συνδεδεμένοι με το καλό της πόλης συνολικά, καθώς από σωματικά υγιείς γυναίκες μπορούσαν να γεννηθούν υγιή παιδιά, τα οποία θα προσέφεραν τις υπηρεσίες τους με τη σειρά τους στην πόλη της Σπάρτης. Η έμφαση δινόταν στη σωματική ανάπτυξη, ενώ η ανάγνωση και η γραφή έρχονταν σε δεύτερη μοίρα, κάτι, ωστόσο, που δεν συνέβαινε μόνο στη Σπάρτη, αλλά και σε άλλες πόλεις του ελλαδικού χώρου. Σε ένα ακόμη απόσπασμα του Πλουτάρχου, αυτή τη φορά, παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι Σπαρτιάτες αντιμετώπιζαν την αγωγή των νέων, αγοριών και κοριτσιών ως ένα μέσο σκληραγώγησης, αλλά και ανάπτυξης:

²⁴ Ξενοφώντος *Λακεδαιμονίων Πολιτεία* 1.2 – 5, όπως αναφέρεται στο Fantham, E., Peet Foley, H., Boymel Kampen, N., Pomeroy, S. B. & Shapiro, H. A. (2004). *Women in the Classical World*, Oxford University Press.

«[Ο Λυκούργος] απέρριψε κάθε σεμνοτυφία, υπερπροστασία των παιδιών από τους γονείς και μαλθακότητα κάθε είδους. Ανάγκασε τα νέα κορίτσια, το ίδιο όπως και τα νεαρά αγόρια, να μεγαλώνουν συνηθίζοντας να κάνουν παρέα γυμνά, καθώς επίσης να χορεύουν και να τραγουδούν σε ορισμένες γιορτές μπροστά στους νέους άνδρες και κάτω από τα βλέμματά τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα κορίτσια μπορούσαν να κάνουν πειράγματα στ' αγόρια, κριτικάροντας εποικοδομητικά τα λάθη τους. Σε άλλες περιπτώσεις μπορούσαν να κάνουν πρόβα σε τραγούδια και ύμνους που είχαν συνθέσει γι' αυτούς που το άξιζαν, κι έτσι ενέπνεαν στους νεότερους ένα σημαντικό αίσθημα φιλοδοξίας και ευγενούς άμιλλας»²⁵.

Από το απόσπασμα αυτό είναι εμφανές ότι από την εποχή του Λυκούργου και έπειτα ιδιαίτερα τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια στη Σπάρτη είχαν θέση στο εκπαιδευτικό σύστημα. Μέσα από την παιδεία που ελάμβαναν προετοιμάζονταν για την ένταξή τους στη σπαρτιατική κοινωνία και το μέλλον τους ως πολίτες της πόλης. Συγκρίνοντας το σύστημα της Σπάρτης με αυτό της Αθήνας που αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα καταλαβαίνει κανείς ότι οι διάφορες παράμετροί του είναι άμεσα συνδεδεμένες με τις ανάγκες και τη φυσιογνωμία της κάθε πόλης, τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους όπως τον γνωρίζουμε και μέσα από άλλες πτυχές της ιστορίας και της καθημερινότητας.

1. 2. Βυζαντινός πολιτισμός και εκπαίδευση

Το εκπαιδευτικό σύστημα της αρχαίας Ελλάδας, το οποίο αποτέλεσε σημείο αναφοράς των προηγούμενων ενοτήτων, δεν έπαψε να εξελίσσεται και να διαφοροποιείται στο πέρασμα των ετών, ανάλογα με τις ανάγκες και τις συνθήκες της κάθε εποχής. Πολλά χρόνια αργότερα στον ελλαδικό χώρο αναπτύχθηκε η Βυζαντινή

²⁵ Πλουτάρχου *Βίος Λυκούργου* 14, όπως αναφέρεται στο Fantham, E., Peet Foley, H., Boymel Kampen, N., Pomeroy, S. B. & Shapiro, H. A. (2004). *Women in the Classical World*, Oxford University Press.

Αυτοκρατορία, η οποία αποτέλεσε τη συνέχεια του ελληνικού κόσμου σε διάφορα επίπεδα. Το Βυζάντιο αποτέλεσε για πολλούς αιώνες ίσως το πλέον «πολιτισμένο» κράτος του μεσαιωνικού κόσμου. Στα πλαίσια του βυζαντινού κόσμου διατηρήθηκε, αλλά και εμπλουτίστηκε η κληρονομιά της αρχαίας Ελλάδας, ενώ τα στοιχεία της διαδόθηκαν μέσα από τους θεσμούς και την οργάνωση του ίδιου του κράτους. Στοιχεία της αρχαίας ελληνικής παιδείας διαδόθηκαν μέσω του Βυζαντίου, έτσι ώστε να επηρεάσουν και τις επόμενες γενιές. Το πρώτο και ίσως πλέον σημαντικό στοιχείο που το Βυζάντιο κληρονόμησε από τον αρχαίο κόσμο ήταν ο σεβασμός και η εκτίμηση για τη μάθηση και την πνευματική καλλιέργεια. Το στοιχείο αυτό συνέβαλε στη διατήρηση της λειτουργίας της δημόσιας εκπαίδευσης από την ίδρυση της αυτοκρατορίας έως και την κατάρρευσή της²⁶.

Κατά τους Βυζαντινούς χρόνους, η πνευματική κληρονομιά της αρχαιότητας συνδυάστηκε με το περιεχόμενο της χριστιανικής θρησκείας και μαζί αποτέλεσαν βασικούς άξονες της εκπαίδευσης. Εξάλλου, η χριστιανική θρησκεία άρχισε σταδιακά να έχει όλο και σπουδαιότερη θέση στη βυζαντινή κοινωνία και να ασκεί μεγαλύτερη έλξη στους πολίτες της²⁷. Σε αυτό το πλαίσιο, πολλοί συγγραφείς οδηγήθηκαν στη μελέτη της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και φιλοσοφίας, προσπαθώντας να συμβάλλουν στην εδραίωση της χριστιανικής θρησκείας και την καταπολέμηση των διάφορων αιρέσεων που έκαναν την εμφάνισή τους. Ο χαρακτήρας της βυζαντινής παιδείας, λοιπόν, ήταν μοναδικός, καθώς συνδύαζε δύο διαφορετικές προσεγγίσεις, μία κοσμική και μία εκκλησιαστική, στη βάση των οποίων διαμορφώθηκε το περιεχόμενό της. Σε κάθε περίπτωση, οι πολίτες του βυζαντινού κράτους ενθαρρύνονταν να συμμετέχουν στην εκπαίδευση, έτσι ώστε μέσα από αυτή να οδηγηθούν στην ολοκλήρωση.

Ο ρόλος της Εκκλησίας αναβαθμίστηκε και η οργάνωση της εκπαίδευσης πέρασε στα χέρια της. Τα ιερά κείμενα είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην εκπαίδευση, ενώ τα παιδιά μάθαιναν επίσης ανάγνωση και γραφή, βυζαντινή μουσική και ιστορία. Στις μεγαλύτερες τάξεις επιπρόσθετα διδάσκονταν ιστορία, φυσική, αρχαία ελληνική

²⁶ Λούβη – Κίζη, Α. (1987). Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο. *Αρχαιολογία*, 25, 26 – 30.

²⁷ Ζακυθηνός, Δ. Α. (1989). *Βυζαντινή Ιστορία 324 – 1071*. Αθήνα: Δωδώνη.

γλώσσα και λογοτεχνία, μουσική, γεωμετρία, αστρονομία και σημειογραφία, ενώ οι μαθητές είχαν τη δυνατότητα να συνεχίσουν και στην ανώτατη εκπαίδευση. Η γραμματική, η γραφή και η ανάγνωση ήταν τα πρώτα αντικείμενα που διδάσκονταν τα παιδιά, ενώ στη συνέχεια εισάγονταν στους κλασικούς συγγραφείς και τη ρητορική. Εξασκούνταν στη ρητορική και την απαγγελία, τις επιστήμες, την αριθμητική, τη γεωμετρία και σταδιακά εισάγονταν και στα υπόλοιπα αντικείμενα. Η αγάπη των βυζαντινών για την κλασική παιδεία συνέβαλε στη διάδοση πολλών κλασικών έργων μέσω της παραγωγής χειρόγραφων των κειμένων αυτών μέσα από τα *Scriptoria*²⁸. Παράλληλα, η χριστιανική θρησκεία σταδιακά ενσωμάτωσε στοιχεία της ελληνικής σκέψης, τουλάχιστον αυτά που δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να αντικρούσουν τις θέσεις της, κι αυτό συνέβαλε στην περαιτέρω εδραίωση της κλασικής παιδείας και στην εκπαίδευση²⁹.

Το κράτος ήταν υπεύθυνο για την οργάνωση της κοσμικής παιδείας, ενώ η εκκλησία είχε υπό την ευθύνη της την οργάνωση της θρησκευτικής παιδείας, η οποία ήταν διαχωρισμένη από την προηγούμενη. Πάντως, εκτός από τη βασική παιδεία, στο Βυζάντιο ήταν ιδιαίτερος ανεπτυγμένη η ανώτατη εκπαίδευση, η οποία επίσης έδινε έμφαση στην κλασική παιδεία. Από τον 4^ο έως τον 15^ο αιώνα λειτούργησε Πανεπιστήμιο στην Κωνσταντινούπολη υπό την αιγίδα του αυτοκράτορα. Εκεί οι σπουδαστές είχαν τη δυνατότητα να εντρυφήσουν στην κλασική γραμματεία, τις επιστήμες και τη φιλοσοφία. Αργότερα, από τον 7^ο αιώνα κι έπειτα λειτούργησε στην Κωνσταντινούπολη και η Πατριαρχική σχολή, όπου φοιτούσαν θεολόγοι και κληρικοί. Και σε αυτήν πάντως δινόταν ιδιαίτερη βαρύτητα στην κλασική παιδεία. Στην πορεία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στο πέρασμα των χρόνων ιδρύθηκαν και άλλες ακόμη σχολές της ανώτατης εκπαίδευσης, όπως η Ακαδημία του Κωνσταντίνου, η οποία αναβαθμίστηκε επί του Θεοδοσίου Β' σε πανεπιστήμιο με σημαντικές έδρες Γραμματικής, Ρητορικής, Φιλοσοφίας, αλλά και Νομικής. Ο μόνος χώρος από τον οποίο έλειπε η κλασική παιδεία

²⁸ Λούβη – Κίζη, 1987, ό. π.

²⁹ Τατάκης, Β. Ν. (1977). *Η Βυζαντινή φιλοσοφία*. Μτφρ. Ε. Κ. Καλπουρτζή. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

ήταν οι σχολές των μοναστηριών, όπου καλλιεργείτο αποκλειστικά και μόνο το πνεύμα του μυστικισμού³⁰.

Ιδιαίτερα σημαντικός στα πλαίσια του βυζαντινού κράτους ήταν και ο ρόλος του δασκάλου, ο οποίος θεωρείτο πρόσωπο που απολάμβανε την εκτίμηση των υπολοίπων, ακόμη περισσότερο από ότι συνέβαινε στο παρελθόν. Ιδιαίτερα στη βυζαντινή ύπαιθρο, εκεί όπου ο πληθυσμός των αναλφάβητων ήταν μεγαλύτερος σε σχέση με τις πόλεις, ο δάσκαλος γνώριζε το θαυμασμό από την πλευρά των πολιτών ως άνθρωπος ιδιαίτερων ικανοτήτων. Η κατάκτηση της γνώσης θεωρείτο από τους βυζαντινούς ως ένας ιδιαίτερα σημαντικός στόχος, γι' αυτό και οι οικογένειες ωθούσαν τα παιδιά τους προς αυτή την κατεύθυνση. Αυτό ίσχυε περισσότερο για τα αστικά κέντρα, αφού στην ύπαιθρο συχνά οι προτεραιότητες ήταν διαφορετικές.

Σε γενικές γραμμές, στο Βυζάντιο η κοσμική παιδεία βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στις κλασικές σπουδές, ενώ, από την άλλη πλευρά, η εκκλησιαστική σε κάποιο βαθμό διαχωρίστηκε από αυτή. Τα σχολεία, στα οποία τα παιδιά φοιτούσαν από την ηλικία των έξι ετών ήταν είτε ιδιωτικά είτε εκκλησιαστικά. Οι οικογένειες που ήθελαν τα παιδιά τους να φοιτήσουν στην ιδιωτική εκπαίδευση καλούνταν να πληρώσουν σημαντικά χρηματικά ποσά, γι' αυτό και συχνά θεωρείτο απαγορευτική για τις περισσότερες οικογένειες. Η εκκλησιαστική εκπαίδευση, από την άλλη πλευρά, παρεχόταν δωρεάν και έτσι μπορούσαν να φοιτήσουν σε αυτή και μαθητές που δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα ώστε να ενταχθούν στην ιδιωτική εκπαίδευση. Τα αγόρια που δεν φοιτούσαν στο σχολείο μπορούσαν να μάθουν κάποια τέχνη, ενώ τα κορίτσια έμεναν στο σπίτι και βοηθούσαν την οικογένειά τους. Οι μαθητές που ήθελαν και μπορούσαν να συνεχίσουν την εκπαίδευση συνέχιζαν στη μέση εκπαίδευση.

Κεφάλαιο 2: Τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα στην Ευρώπη

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση ήδη από πολύ νωρίς έχει αναγνωριστεί ως βασικό ανθρώπινο δικαίωμα, το οποίο πρέπει να απολαμβάνει κάθε άνθρωπος ανεξαιρέτως. Σε παγκόσμιο επίπεδο το δικαίωμα αυτό κατοχυρώθηκε το 1966 με την υπογραφή του

³⁰ Λούβη – Κίζη, 1987, ό. π.

Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα από τα κράτη – μέλη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Στο άρθρο 13 του Συμφώνου αναφέρεται ότι:

«Τα συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα μορφώσεως κάθε προσώπου. Συμφωνούν ότι η μόρφωση πρέπει να αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και του αισθήματος της αξιοπρέπειάς της και να ενισχύει το σεβασμό προς τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες. Συμφωνούν ακόμη ότι η μόρφωση πρέπει να καθιστά κάθε πρόσωπο ικανό να διαδραματίσει ένα χρήσιμο ρόλο σε μια ελεύθερη κοινωνία, να ευνοεί την κατανόηση, την ανοχή και φιλία μεταξύ όλων των εθνών και όλων των φυλετικών ομάδων, των εθνικών ή θρησκευτικών και να ενθαρρύνει την ανάπτυξη της δραστηριότητας των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της ειρήνης»³¹.

Με βάση αυτό το άρθρο, λοιπόν, η μόρφωση είναι δικαίωμα που ο καθένας θα πρέπει να απολαμβάνει χωρίς περιορισμό και μάλιστα να επωφελείται από αυτή ποικιλοτρόπως, τόσο ο ίδιος όσο και το κοινωνικό σύνολο.

Στη συνέχεια αναφέρεται ότι η βασική εκπαίδευση θα πρέπει να παρέχεται δωρεάν προς όλους και να έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα. Έπειτα, η μέση εκπαίδευση, στην οποία συμπεριλαμβάνεται, εκτός των άλλων, η τεχνική και η επαγγελματική εκπαίδευση, είναι σημαντικό να προσφέρεται σε κάθε ενδιαφερόμενο και μάλιστα προτείνεται να γίνει σταδιακά και αυτή δωρεάν. Το ίδιο προτείνεται και για την ανώτερη εκπαίδευση, στην οποία, σύμφωνα με τον ΟΗΕ, επίσης είναι σημαντικό να έχουν όλοι ισότιμη πρόσβαση. Σε γενικές γραμμές, το σύμφωνο αυτό προωθεί τη βελτίωση του τομέα της εκπαίδευσης, έτσι ώστε αυτός να έχει τη δυνατότητα να προσφέρει τις βέλτιστες υπηρεσίες προς όλους τους πολίτες.

³¹ ΟΗΕ (1966). Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά δικαιώματα, 19 Δεκεμβρίου 1966, Νέα Υόρκη: ΟΗΕ. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26231, στις 26/9/2017.

2. 1. Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση

Ήδη από πολύ νωρίς η ερευνητική κοινότητα έχει καταδείξει την αξία της εκπαίδευσης για την επίλυση μίας σειράς από σημαντικά ζητήματα που απασχολούν τις σύγχρονες κοινωνίες και τα οποία σχετίζονται με την οικονομική τους ανάπτυξη, αλλά και την κοινωνική ευημερία³², ενώ παράλληλα η εκπαίδευση μπορεί να προάγει τα δημοκρατικά ιδεώδη στα οποία βασίζεται η λειτουργία τους³³. Η επίτευξη των στόχων αυτών δεν είναι απλή υπόθεση, γι' αυτό και είναι σημαντικό τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σε επίπεδο κρατών να διερευνώνται οι ανάγκες και οι προοπτικές και να διαμορφώνεται ανάλογα και ο σχεδιασμός των εκπαιδευτικών συστημάτων στη βάση των πραγματικών συνθηκών. Μέσω των μεταρρυθμίσεων είναι δυνατή η προσαρμογή των εκπαιδευτικών συστημάτων στις συνθήκες της εκάστοτε εποχής και κοινωνίας, αλλά και ο προσανατολισμός τους προς την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί γι' αυτά³⁴.

Η Συνθήκη της Ρώμης, την οποία υπέγραψαν οι κυβερνήσεις έξι ευρωπαϊκών κρατών, της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Δυτικής Γερμανίας, του Λουξεμβούργου, της Ολλανδίας και του Βελγίου το 1957 σηματοδότησε την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, της πρώην Ε.Ο.Κ. Αργότερα σε αυτή εντάχθηκαν και άλλα ευρωπαϊκά κράτη, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, η ένταξη της οποίας τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 1981. Η συνθήκη της Ρώμης αποτέλεσε την έναρξη της προσπάθειας για τη δημιουργία μίας Ευρώπης χωρίς σύνορα και είχε ως βασικούς στόχους α) την αλλαγή των όρων συναλλαγών και παραγωγής στην επικράτεια των 6 κρατών που την υπέγραψαν και β) την έναρξη της προσπάθειας για στενότερη πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης. Πιο αναλυτικά, τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύτηκαν αναφορικά με τα ακόλουθα:

³² Smith, A. (1776). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Oxford: Clarendon Press, Schultz, T. (1963). *The economic value of education*. New York: Columbia University Press, Becker, G. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*, 2nd Edition. New York: Columbia University Press.

³³ White, P. (1980). Political education and moral education bringing up children to be decent members of society. *Journal of Moral Education*, 9, 147 – 155.

³⁴ Αθανασιάδης, Χ. (2005). Η μεταρρύθμιση του πνεύματος και το πνεύμα της μεταρρύθμισης. *Παιδεία και Κοινωνία*, 8, 14-17.

- να θέσουν τα θεμέλια μιας «ολοένα στενότερης ένωσης» μεταξύ των λαών της Ευρώπης·
- να διασφαλίσουν την οικονομική και κοινωνική πρόοδο των χωρών τους με κοινές δράσεις, προκειμένου να εξαλείψουν τους εμπορικούς και άλλους φραγμούς ανάμεσά τους·
- να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των πολιτών τους·
- να διασφαλίσουν ισορροπία στο εμπορικό ισοζύγιο και θεμιτό ανταγωνισμό·
- να μειώσουν τις οικονομικές και κοινωνικές διαφορές μεταξύ των διάφορων περιφερειών της ΕΟΚ·
- να καταργήσουν προοδευτικά τους περιορισμούς του διεθνούς εμπορίου μέσα από μια κοινή εμπορική πολιτική·
- να ασπαστούν τις αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών·
- να ενώσουν τις δυνάμεις τους για να διατηρήσουν και να ενισχύσουν την ειρήνη και την ελευθερία, και να καλέσουν και άλλους λαούς της Ευρώπης που συμφωνούν με αυτά τα ιδανικά να συμμετέχουν και αυτοί στις προσπάθειές τους³⁵.

Το κείμενο της Συνθήκης της Ρώμης περιλαμβάνει αναφορές και στην κοινή πολιτική των κρατών που την υπέγραψαν, μεταξύ άλλων, και στον τομέα της εκπαίδευσης. Στο άρθρο 41 γίνεται αναφορά στην ανάγκη για αποτελεσματικό συντονισμό των προσπαθειών σε αυτόν τον τομέα, ενώ στο άρθρο 118 τονίζεται ότι τα μέλη της Κοινότητας οφείλουν να συνεργάζονται στενά προς την επίτευξη κοινών στόχων. Στα πλαίσια της Συνθήκης της Ρώμης, αλλά και των Συνθηκών που ακολούθησαν, διαμορφώθηκε η ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση, η οποία αναπτύχθηκε σταδιακά έως ότου να φτάσει στη μορφή που σήμερα έχει λάβει στην Ευρωπαϊκή Ένωση³⁶.

³⁵ Συνθήκη της Ρώμης (ΕΟΚ). Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=LEGISSUM:xy0023>, στις 25/9/2017.

³⁶ Σταμέλος, Γ., Βασιλόπουλος, Α. (2004). *Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική. Συγκρότηση, θεματολογία, μεθοδολογία υλοποίησης. Επιδράσεις στην ελληνική εκπαίδευση και κατάρτιση*. Αθήνα: Μεταίχμιο,

Η κοινή ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση έχει συγκεκριμένους στόχους, οι οποίοι συνοψίζονται στα ακόλουθα:

- την προώθηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας,
- την καταπολέμηση των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας,
- την προώθηση της συγκρότηση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας μέσα από την ανάπτυξη της ιδέας του ευρωπαίου πολίτη,
- την προετοιμασία των νέων της Ευρώπης για την ένταξή τους στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας μέσω της απόκτησης των απαραίτητων προσόντων και της καλλιέργειας των δεξιοτήτων που χρειάζονται,
- την καταπολέμηση των φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού μέσα από τη διερεύνηση των δυνατοτήτων πρόσβασης στην εκπαίδευση για τους ανθρώπους που ανήκουν σε ευπαθείς και μειονοτικές ομάδες, η οποία μπορεί να τους διασφαλίσει την ένταξη ή την επανένταξη στην αγορά εργασίας,
- τη διασφάλιση των προϋποθέσεων που απαιτούνται για την ελεύθερη μετακίνηση και εγκατάσταση ευρωπαίων πολιτών στα εδάφη άλλων κρατών – μελών για λόγους επαγγελματικούς,
- την προώθηση της συνεργασίας ανάμεσα στα εκπαιδευτικά ιδρύματα των κρατών – μελών,
- τη σύνδεση της εκπαίδευσης με την παραγωγή και με την κοινωνία, η οποία μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την προώθηση της συνεργασίας ανάμεσα στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, καθώς και των επιχειρήσεων και των επιστημονικών και επαγγελματικών οργανώσεων,
- τη διασφάλιση ενός εργατικού δυναμικού με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, το οποίο θα έχει τη δυνατότητα να προσαρμόζεται στις σύγχρονες τεχνολογικές και κοινωνικές εξελίξεις κάτω από συνθήκες περιοριζόμενης ανανέωσης και αυξανόμενης γήρανσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της Ευρώπης,
- την εξασφάλιση της δυνατότητας για παραγωγή και αξιοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας, η οποία θα δίνει στην Ευρωπαϊκή Ένωση τη δυνατότητα να

εξελιχθεί και να αναπτυχθεί οικονομικά και θα διασφαλίζει την οικονομική ευημερία και το υψηλό βιοτικό επίπεδο των πολιτών της υπό τις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και του αυξανόμενου ανταγωνισμού³⁷.

2. 1. 1. Στρατηγική της Λισαβόνας και η εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Σε ό, τι αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση, ορόσημο για τη χάραξη της σύγχρονης πολιτικής της για την εκπαίδευση υπήρξε η υπογραφή της Στρατηγικής της Λισαβόνας. Ήδη από το 1996 είχε αρχίσει η αναφορά σε ένα νέο πλαίσιο, αυτό που συνάδει με τις εξελίξεις στην Κοινωνία της Γνώσης, η οποία επρόκειτο να αναδειχθεί μέσα από την ανάπτυξη της σύγχρονης ψηφιακής τεχνολογίας και την υιοθέτησή της στην καθημερινή, προσωπική και επαγγελματική ζωή των πολιτών. Αυτό συνέβη σε μία εποχή όπου ο τρόπος ζωής και σκέψης των πολιτών της Ευρώπης σταδιακά άρχισε να διαφοροποιείται και θεωρήθηκε πως η εκπαίδευση μπορούσε να αποτελέσει μοχλό για την αντιμετώπιση των αλλαγών αυτών, εάν πρώτα γίνονταν συγκεκριμένες αλλαγές που απαιτούνταν στο γενικό της πλαίσιο, αλλά και σε θέματα ειδικότερου ενδιαφέροντος³⁸. Έτσι, τον Μάρτιο του 2000 μέσα από το Συμβούλιο της Λισαβόνας αναγνωρίστηκε η αξία της εκπαίδευσης και η επίδρασή της στη διαμόρφωση των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαμορφώθηκε ο κύριος στρατηγικός στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος ήταν να γίνουν οι απαραίτητες ενέργειες ώστε η Ευρώπη να γίνει η πιο ανταγωνιστική και δυναμική οικονομία της γνώσης σε όλο τον κόσμο και μέσω αυτού να καταστεί δυνατή η επιδίωξη της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης. Μοχλός για την επίτευξη του στόχου αυτού θα ήταν η διαμόρφωση περισσότερων θέσεων εργασίας, αλλά και η επίτευξη της κοινωνικής συνοχής. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, ο ρόλος της εκπαίδευσης τονιζόταν ως εξαιρετικά σημαντικός. Αναφορικά με τους επιμέρους στόχους της

³⁷ Τσαούσης, Δ. (1996). *Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg.

³⁸ Νικολάου, Σ. Μ. (2008). *Οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση και οι ενέργειες της Ελλάδας (2000 – 2008)*. Αθήνα: Gutenberg.

Στρατηγικής αυτής, η οποία επηρέασε την πορεία της διαμόρφωσης των εκπαιδευτικών συστημάτων των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυτοί ήταν οι ακόλουθοι³⁹:

- Η διαμόρφωση ενός ευρωπαϊκού χώρου γνώσης,
- Η διαμόρφωση μίας ευρωπαϊκής περιοχής για την έρευνα και την καινοτομία,
- Η ανάπτυξη ενός περιβάλλοντος που θα ευνοεί τη λειτουργία νέων, καινοτόμων επιχειρήσεων,
- Η θέσπιση οικονομικών μεταρρυθμίσεων που θα συμβάλουν στην ολοκλήρωση και την αποτελεσματικότητα της ευρωπαϊκής αγοράς,
- Η διαμόρφωση χρηματοοικονομικών αγορών που θα χαρακτηρίζονται από αποτελεσματικότητα,
- Η υλοποίηση υγιών μακροοικονομικών πολιτικών,
- Η έμφαση στο μετασχηματισμό του τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες που υπαγορεύονται από τις νέες συνθήκες στην Κοινωνία της Γνώσης,
- Η δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας,
- Ο εκσυγχρονισμός των συστημάτων της κοινωνικής πολιτικής,
- Η ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και η εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού σε όλα τα επίπεδα.

Ένα από τα σημεία που αξίζει να τονιστεί πριν την επιμέρους εξέταση των εκπαιδευτικών συστημάτων των συγκεκριμένων κρατών – μελών είναι το ότι η κατεύθυνση της εκπαιδευτικής πολιτικής, όπως ορίζεται από το γενικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει και η ίδια μία εξαιρετικά σημαντική προτεραιότητα, η οποία θυμίζει σε μεγάλο βαθμό τις προτεραιότητες της αρχαίας ελληνικής εκπαίδευσης. Όπως, λοιπόν, στην αρχαία Ελλάδα ένας από τους βασικούς στόχους της εκπαιδευτικής διαδικασίας ήταν να διαμορφώσει τη συνείδηση των μελλοντικών πολιτών της κάθε πόλης – κράτους στη βάση των συγκεκριμένων ηθών και τρόπων ζωής που σε κάθε περίπτωση υπήρχαν, έτσι και η εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής

³⁹ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας (2000). *Συμπεράσματα της Προεδρίας*, 23 – 24 Μαρτίου, 2000. Βρυξέλλες.

Ένωσης προβλέπει τη μέσω αυτής διαμόρφωση της ταυτότητας του ευρωπαϊού πολίτη, με βάση τις αρχές και τις θέσεις που προάγονται μέσα από το πλαίσιο της Ένωσης. Η ταυτότητα του ευρωπαϊού πολίτη δεν συνεπάγεται, ασφαλώς, την ακύρωση της μοναδικότητας του κάθε κράτους, αλλά περισσότερο την αναγνώριση ενός γενικού πλαισίου εντός του οποίου όλοι οι πολίτες, ανεξάρτητα από τα στοιχεία που ενδεχομένως τους διαφοροποιούν, μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά που επιτρέπουν την ύπαρξη και την ανάπτυξη του κοινού ευρωπαϊκού χώρου⁴⁰. Εξάλλου, η Ευρωπαϊκή Ένωση στηρίζει την πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία, η οποία αναγνωρίζεται ως βασικό στοιχείο της⁴¹.

2. 1. 2. Η σύγχρονη ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση

Αναφορικά, ειδικότερα, με τον τομέα της εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων έχει αναδειχθεί η ανάγκη για ανάπτυξη της δια βίου μάθησης, η οποία εκτείνεται σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένης τόσο της παιδικής και εφηβικής ηλικίας όσο και της ενήλικης. Η εκπαίδευση σε αυτό το πλαίσιο θεωρείται ότι δεν θα πρέπει να εστιάζει αποκλειστικά και μόνο στην παροχή γνώσεων αναφορικά με τα διάφορα διδακτικά αντικείμενα, αλλά και σε άλλους τομείς που συμβάλλουν στην ολόπλευρη ανάπτυξη του ατόμου και έχουν αξία σε όλη τη διάρκεια και σε κάθε έκφραση της προσωπικής και της επαγγελματικής ζωής του ανθρώπου. Οι βασικές ικανότητες που θεωρείται ότι θα πρέπει να προωθούνται μέσω της εκπαίδευσης είναι οι ακόλουθες: α) η επικοινωνία στη μητρική γλώσσα, β) η επικοινωνία σε ξένες γλώσσες, γ) η μαθηματική ικανότητα και οι βασικές ικανότητες στις επιστήμες και την τεχνολογία, δ) η ψηφιακή ικανότητα, ε) οι μεταγνωστικές ικανότητες, στ) οι κοινωνικές ικανότητες και οι ικανότητες που

⁴⁰ Γκόβαρης, Χ. & Ρουσσάκης, Ι. (2008). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Πολιτικές στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

⁴¹ Ευρωπαϊκή Ένωση (2006). Απόφαση 1855/2006/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12ης Δεκεμβρίου 2006 σχετικά με τη θέσπιση του Προγράμματος Πολιτισμός (2007 – 2013). *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, L372.

σχετίζονται με την ιδιότητα του πολίτη, ζ) το αίσθημα πρωτοβουλίας και η επιχειρηματικότητα και η) η πολιτιστική γνώση και έκφραση⁴².

Στα πλαίσια της χάραξης της κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής για τον τομέα της εκπαίδευσης, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει διαμορφώσει το πλαίσιο συνεργασίας «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2020», το οποίο εξειδικεύεται στην πολιτική στους συγκεκριμένους τομείς. Πρόκειται για ένα φόρουμ ανταλλαγής γνώσεων και τεχνογνωσίας, όπου τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να ανταλλάξουν πληροφορίες αναφορικά με καλές πρακτικές που έχει αποδειχθεί ότι αποδίδουν στην πράξη, καθώς και συμβουλές και στήριξη για την υλοποίηση μεταρρυθμίσεων. Το 2009 τέθηκαν για το συγκεκριμένο πλαίσιο τέσσερις κοινοί στόχοι για την αντιμετώπιση των προκλήσεων στα συστήματα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίοι ήταν οι ακόλουθοι:

- Η εφαρμογή της θεωρίας της διά βίου μάθησης και της κινητικότητας στην πράξη,
- Η βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης,
- Η προαγωγή των αρχών της ισότητας, της κοινωνικής συνοχής και της ενεργού συμμετοχής όλων των πολιτών στα κοινά,
- Η ενθάρρυνση της δημιουργικότητας και της καινοτομίας, καθώς και του επιχειρείν σε κάθε επίπεδο.

Ειδικότερα για τον τομέα της εκπαίδευσης, για το 2020 έχουν οριστεί από τους φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα εξής κριτήρια αναφοράς⁴³:

- Τουλάχιστον το 95% των παιδιών (από 4 ετών μέχρι την ηλικία υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης) πρέπει να συμμετέχει σε προσχολική εκπαίδευση,
- Το ποσοστό των παιδιών ηλικίας 15 ετών με χαμηλές επιδόσεις στην ανάγνωση, τα μαθηματικά και τις θετικές επιστήμες πρέπει να είναι μικρότερο από 15%,

⁴² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, EACEA, Eurydice (2012). *Αναπτύσσοντας βασικές ικανότητες στο σχολείο στην Ευρώπη. Προκλήσεις και ευκαιρίες πολιτικής. Έκθεση Ευρυδική*. Λουξεμβούργο. Γραφείο Δημοσιεύσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁴³ Στρατηγικό πλαίσιο – Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2020. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_el, στις 20/9/2017.

- Το ποσοστό των νέων ηλικίας 18-24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση και την κατάρτιση πρέπει να είναι μικρότερο από 10%,
- Το 40% τουλάχιστον των ατόμων ηλικίας 30-34 ετών πρέπει να έχει ολοκληρώσει κάποιο κύκλο ανώτατης εκπαίδευσης,
- Το 15% τουλάχιστον των ενηλίκων πρέπει να συμμετέχει στη διά βίου μάθηση,
- Το 20% τουλάχιστον των πτυχιούχων ανώτατης εκπαίδευσης και το 6% των ατόμων ηλικίας 18-34 ετών με αρχική επαγγελματική κατάρτιση θα πρέπει να έχουν περάσει κάποιο διάστημα σπουδών ή κατάρτισης στο εξωτερικό,
- Το ποσοστό των εργαζόμενων πτυχιούχων (ηλικίας 20-34 ετών που διαθέτουν πτυχίο τουλάχιστον ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και που ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους πριν από 1-3 χρόνια) πρέπει να είναι τουλάχιστον 82%.

Σε σχετική έκθεση του 2015, μάλιστα, τονίζεται η ανάγκη για ύπαρξη των κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα συμβάλλουν στην αντιμετώπιση των ανισοτήτων στο χώρο της εκπαίδευσης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται:

«Πρέπει να αντιμετωπισθούν οι ανισότητες μεταξύ των φύλων στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, οι οποίες οφείλονται μεταξύ άλλων στη διαιώνιση των στερεοτύπων, καθώς και οι διαφορές των εκπαιδευτικών επιλογών λόγω φύλου. Ο εκφοβισμός, η παρενόχληση και η βία στο μαθησιακό περιβάλλον –συμπεριλαμβανομένων των περιπτώσεων που σχετίζονται με το φύλο– δεν μπορούν να γίνουν ανεκτά. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και οι εκπαιδευτικοί, οι εκπαιδευτές, οι διευθυντές σχολείων και το λοιπό εκπαιδευτικό προσωπικό πρέπει να διαθέτουν τα μέσα και την υποστήριξη ώστε οι εκπαιδευόμενοι να μπορούν να απολαμβάνουν στο μαθησιακό περιβάλλον τις αξίες της ένταξης, της ισότητας, της ισοτιμίας, της αποφυγής διακρίσεων και της δημοκρατικής συμμετοχής στα κοινά. Ανοικτοί μαθησιακοί χώροι, όπως οι δημόσιες βιβλιοθήκες, τα ανοικτά κέντρα εκπαίδευσης ενηλίκων και τα ανοικτά πανεπιστήμια, θα πρέπει να ενισχυθούν ως μέσο προώθησης της κοινωνικής ένταξης»⁴⁴.

⁴⁴ Ευρωπαϊκή Ένωση (2015). Κοινή έκθεση για το 2015 του Συμβουλίου και της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή του στρατηγικού πλαισίου για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της

Η πρόοδος του κάθε κράτους – μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρακολουθείται και καταγράφεται, ενώ εκδίδονται και εκθέσεις με τα αποτελέσματα για κάθε έτος και κάθε κράτος. Για την περίπτωση της Ελλάδας, για παράδειγμα, η τελευταία έκθεση, αυτή του 2016, κατέδειξε σημαντική βελτίωση σε διάφορους τομείς, αν και σε ορισμένους άλλους τα αποτελέσματα χαρακτηρίζονται ακόμη και απογοητευτικά. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρήθηκαν τα εξής⁴⁵:

- Τα ποσοστά της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και της ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σημείωσαν σημαντική βελτίωση και είναι πλέον καλύτερα από τον μέσο όρο της ΕΕ.
- Οι επιδόσεις είναι απογοητευτικές όσον αφορά την απόκτηση βασικών δεξιοτήτων από τους νέους και τους ενήλικες, τη συμμετοχή στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, καθώς επίσης και την εκπαίδευση των ενηλίκων.
- Στο πλαίσιο του εθνικού διαλόγου για την παιδεία και της επανεξέτασης του εκπαιδευτικού συστήματος, επισημαίνονται καίρια προβλήματα όπως η σοβαρή υποχρηματοδότηση, η στελέχωση των σχολείων με εκπαιδευτικό προσωπικό, η ισότητα και η αποδοτικότητα.
- Η ανατροπή προγενέστερων μεταρρυθμίσεων που αποσκοπούσαν στην αύξηση της διαφάνειας, της λογοδοσίας και της αξιολόγησης στα σχολεία και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αποτελεί εστία ανησυχίας.
- Η Ελλάδα έχει θεσπίσει τομεακές στρατηγικές για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, την επαγγελματική εκπαίδευση και τη διά βίου μάθηση. Η εφαρμογή τους θα αποτελέσει πρόκληση.
- Ο αντίκτυπος της προσφυγικής κρίσης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα εξακολουθεί να είναι αρκετά περιορισμένος προς το παρόν, αλλά ενδέχεται να έχει ευρύτερες συνέπειες στο μέλλον.

κατάρτισης (ΕΚ 2020). Νέες προτεραιότητες για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης (2015/С 417/04). *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:52015XG1215\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:52015XG1215(02)), στις 20/9/2017.

⁴⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016). *Έκθεση παρακολούθησης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης του 2016. Ελλάδα*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στα πλαίσια των παραπάνω στόχων και κατευθύνσεων, τα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης καλούνται να αναπροσαρμόσουν τα εκπαιδευτικά τους συστήματα, έτσι ώστε να είναι σε θέση μέσω αυτών να προωθήσουν τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που απαιτούνταν. Στη συνέχεια του κεφαλαίου πρόκειται να αναλυθούν οι περιπτώσεις των σύγχρονων εκπαιδευτικών συστημάτων της Γερμανίας, της Βρετανίας, της Ιταλίας και της Ελλάδας, τα οποία αναπτύσσονται στη βάση των κοινών στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση, αλλά παράλληλα επισημαίνονται και οι πιθανές επιρροές από την αρχαία ελληνική και βυζαντινή παιδεία, όπως αναπτύχθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης.

2. 2. Η περίπτωση της Ελλάδας

2. 2. 1. Ιστορική αναδρομή

Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας του ελληνικού κράτους οι εκάστοτε κυβερνήσεις επεδίωξαν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, έτσι ώστε τα εκπαιδευτικά συστήματα να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις ανάγκες της κάθε περιόδου. Κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας η Εκκλησία συνέχισε να έχει σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση, ιδιαίτερα στη στοιχειώδη, η οποία συνδέθηκε πλέον με τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης⁴⁶. Η ανάγκη για εκπαίδευση των Ελλήνων αναβίωσε με ιδιαίτερη ένταση κατά την περίοδο του νεοελληνικού διαφωτισμού, κατά την οποία αναπτύχθηκε σημαντικός προβληματισμός αναφορικά με το συγκεκριμένο ζήτημα. Μάλιστα, η επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού ήταν καθοριστική στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώθηκε το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα⁴⁷. Η ατομική πρωτοβουλία, καθώς και η συμβολή των κοινοτήτων συνέβαλε στην ίδρυση νέων σχολείων, ενώ η συμβολή των κληρικών και των εμπόρων ήταν εξίσου

⁴⁶ Βρανούσης, Λ. Ι. (1996). «*Ρήγας Βελεστινλής*» 1757-1798, *Παράρτημα: Κείμενα του Ρήγα*. Ανατύπωση. Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων.

⁴⁷ Παπαδάκη, Λ. (2007). *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

σημαντική για την περαιτέρω ανάπτυξη της εκπαίδευσης. Οι Έλληνες που είχαν σπουδάσει στο εξωτερικό ή οι ξένοι που αγαπούσαν την Ελλάδα επίσης συνέβαλαν στη συγκεκριμένη διαδικασία, γεγονός που επεσήμαναν εξέχουσες προσωπικότητες της εποχής.

Στο ελεύθερο ελληνικό κράτος οι προσπάθειες για διαμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος έγιναν από όλες σχεδόν τις κυβερνήσεις, ενώ ο στόχος τους ήταν να καταλήξουν σε ένα σύστημα που να είναι σύμφωνο με τις ανάγκες της εκάστοτε εποχής και τις συνθήκες που επικρατούσαν στο ελληνικό κράτος. Οι προσπάθειες που έγιναν ήταν ιδιαίτερα φιλόδοξες και εμπεριείχαν την επιθυμία για εκσυγχρονισμό του εκπαιδευτικού συστήματος, έτσι ώστε να είναι σε θέση να παρέχει ικανοποιητική εκπαίδευση στο σύνολο των πολιτών. Ωστόσο, οι πρακτικές που ακολούθησαν οι διάφορες κυβερνήσεις, η νοοτροπία των πολιτών, καθώς και οι συνθήκες που επικρατούσαν στο ελληνικό κράτος σε κάθε εποχή δεν άφησαν σημαντικά περιθώρια για κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών κάθε περιόδου. Ήδη από την περίοδο της Αντιβασιλείας και του Όθωνα άρχισαν να σχεδιάζονται σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο χώρο της εκπαίδευσης στη βάση της γνώσης για το γαλλικό και το βαυαρικό εκπαιδευτικό σύστημα⁴⁸, αν και υπήρξαν σημαντικές επικρίσεις αναφορικά με την αποτελεσματικότητα της μεταφοράς στοιχείων άλλων εκπαιδευτικών συστημάτων σε μία τελείως διαφορετική πραγματικότητα⁴⁹. Η επίδραση από το βαυαρικό σύστημα εκπαίδευσης, πάντως, σε συνδυασμό με τη γενικότερη ατμόσφαιρα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους στη διάρκεια αυτής της περιόδου ευνόησαν την ανάδειξη του κλασικιστικού χαρακτήρα των σπουδών⁵⁰.

Ο 20^{ος} αιώνας επίσης χαρακτηρίστηκε από την προσπάθεια για μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης και για βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών⁵¹. Ιδιαίτερα από το

⁴⁸ Αντωνίου, Δ. (1992). *Οι απαρχές του εκπαιδευτικού σχεδιασμού στο νεοελληνικό κράτος: το σχέδιο της Επιτροπής του 1833*. Αθήνα: Πατάκης, Χρήστου, Θ. (1998). *Κωνσταντίνος Δημητρίου Σχινάς (1801-1857)*. Αθήνα: ΣΩΒ.

⁴⁹ Μπουζάκης, Σ. (1987). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*. Αθήνα: Gutenberg.

⁵⁰ Δημαράς, Α. (1990). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*. Τεκμήρια Ιστορίας. Τόμος Α' (1821-1894). Αθήνα: Ερμής.

⁵¹ Πυργιωτάκης, Ι. Ε. (1992). *Η οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

τέλος της δεκαετίας του '50 κι έπειτα, δόθηκε μεγάλη έμφαση στην προσπάθεια για εκσυγχρονισμό και γι' αυτό νομοθετήθηκαν πολλές μεταρρυθμίσεις που είχαν ως στόχο να διαφοροποιήσουν το πεδίο της εκπαίδευσης, ενώ παράλληλα δόθηκε προτεραιότητα και στην ανάπτυξη της τεχνικής εκπαίδευσης⁵². Στη διάρκεια της μεταπολίτευσης επιδιώχθηκε η ελληνική εκπαίδευση να αποκτήσει έναν περισσότερο δημοκρατικό χαρακτήρα, αλλά και να αποδεσμευτεί από τα δογματικά εθνικά και θρησκευτικά ιδεώδη που επικράτησαν στις προηγούμενες περιόδους. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από το άνοιγμα ενός νέου κύκλου όπου το σχολείο επιδιώκει την καλλιέργεια συγκεκριμένων δεξιοτήτων και απομακρύνεται από την προσκόλληση στην ακαδημαϊκή και την ακαθόριστα ανθρωπιστική παιδεία, στη βάση του μεταρρυθμιστικού προγράμματος με πρωτεργάτη τον Ευάγγελο Παπανούτσο, το οποίο, ωστόσο, ποτέ δεν εφαρμόστηκε⁵³. Παρόμοια τύχη, δηλαδή αδυναμία εφαρμογής είχαν και άλλες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στην πορεία της ιστορίας του ελληνικού κράτους⁵⁴. Η παράμετρος αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς συνέβαλε στην αδυναμία εφαρμογής μέτρων και προτάσεων που είχαν ως στόχο να αναδιαμορφωθεί το εκπαιδευτικό σύστημα, έτσι ώστε να υπηρετεί τις αρχές και τις αξίες που την ίδια περίοδο κυριαρχούσαν και στα εκπαιδευτικά συστήματα των διάφορων ευρωπαϊκών κρατών.

Το σύνολο των μεταρρυθμίσεων που διαμόρφωσαν το χαρακτήρα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος που σε κάποιο βαθμό διατηρείται έως και σήμερα είχε ως στόχο την ανάπτυξη του ελληνικού κράτους, στην απόκτηση επαγγελματικών εφοδίων και γνώσεων, αλλά και στην προώθηση του κοινού καλού και των αξιών για κάθε εποχή, τη δημιουργία πολιτών που θα είναι σε θέση να σέβονται και να τηρούν τους νόμους του κράτους στο οποίο ζουν. Οι στόχοι αυτοί μπορούν εύκολα να συνδεθούν με τις αντίστοιχες προτεραιότητες της αρχαίας ελληνικής παιδείας. Παράλληλα, στα πλαίσια του ελληνικού κράτους, η εκπαίδευση ανέκαθεν είχε ως βασικό σκοπό και τη

⁵² Ζάχαρης, Ε. (1989). *Οργάνωση και διοίκηση της Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδευσεως*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

⁵³ Χαραλαμπίδης, Ι. Α. (1980). *Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. Αθήνα: Καμπανάς.

⁵⁴ Τσουκαλάς, Κ. (1987). *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*. ε' έκδοση. Αθήνα: Θεμέλιο.

διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και συνείδησης, ανάγκη που αναδείχθηκε από πολύ νωρίς και αποτέλεσε σημαντική προτεραιότητα στις περισσότερες μεταρρυθμιστικές ενέργειες⁵⁵. Το μάθημα της ιστορίας αποτέλεσε μοχλό αυτής της προσπάθειας, μέσω της αφήγησης των σημαντικών και ένδοξων στιγμών της Ελλάδας και της παρουσίασης σημαντικών κειμένων της ελληνικής γραμματείας, αρχαίας και νεότερης, στα οποία τεκμηριώνεται η ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού και η ιστορική συνέχεια του έθνους. Η πολιτική αυτή ήταν ιδιαίτερος εμφανής μετά το 1936, όταν το σχολείο αναδείχθηκε σε μηχανισμό προώθησης αυτής της λογικής⁵⁶.

Το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας, όπως και των υπολοίπων κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι σκόπιμο να εναρμονιστεί με το Στρατηγικό Πλαίσιο για την Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2020. Σε αυτό το πλαίσιο γίνονται οι ανάλογες προσπάθειες, οι οποίες κρίνονται άλλοτε επιτυχημένες και άλλοτε όχι. Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2016:

«Τα ποσοστά της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και της ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης βελτιώθηκαν σημαντικά και είναι πλέον καλύτερα από τον μέσο όρο της ΕΕ. Οι επιδόσεις είναι απογοητευτικές όσον αφορά την απόκτηση βασικών δεξιοτήτων από νέους και ενήλικες, αλλά και όσον αφορά τη συμμετοχή στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση και στην εκπαίδευση ενηλίκων. Στο πλαίσιο του εθνικού διαλόγου για την εκπαίδευση και της επανεξέτασης του εκπαιδευτικού συστήματος επισημαίνονται βασικά προβλήματα, όπως η σημαντική έλλειψη χρηματοδότησης, η στελέχωση με εκπαιδευτικό προσωπικό, η ισότητα και η αποτελεσματικότητα. Η ανατροπή προηγούμενων μεταρρυθμίσεων που στόχευαν στην ενίσχυση της διαφάνειας, της λογοδοσίας και της αξιολόγησης στα σχολεία και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση προκαλεί ανησυχία. Η Ελλάδα έχει εγκρίνει τομεακές στρατηγικές για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, την επαγγελματική εκπαίδευση και τη διά βίου μάθηση. Η εφαρμογή των στρατηγικών αυτών θα αποτελέσει πρόκληση. Ο

⁵⁵ Κουλούρη, Χ. (1992). Εθνικά στερεότυπα και ελληνική εθνική ταυτότητα στο σχολείο του 19^{ου} αιώνα. Στο *Αφιέρωμα στον Πανεπιστημιακό δάσκαλο Βασ. Βλ. Σφυρόερα από τους μαθητές του*. Αθήνα: Λύχνος.

⁵⁶ Κυπριανός, Π. (2004). *Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής εκπαίδευσης, 1770-2004*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

αντίκτυπος της προσφυγικής κρίσης στον τομέα της εκπαίδευσης στην Ελλάδα παραμένει σχετικά περιορισμένος προς το παρόν, αλλά ενδέχεται να έχει μεγαλύτερες συνέπειες στο μέλλον»⁵⁷.

2. 2. 2. Η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος της σύγχρονης Ελλάδας

Οι πολιτικές ανακατατάξεις του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα αντικατοπτρίστηκαν και στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν μία από τις εξελίξεις που είχαν σημαντικό αντίκτυπο στη δομή του εκπαιδευτικού συστήματος και τις προτεραιότητές του. Στα πλαίσια της προσπάθειας για εναρμόνιση με τις επιταγές της Ευρωπαϊκής στρατηγικής για την εκπαίδευση έχουν γίνει προσπάθειες μεταρρυθμίσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας. Εντούτοις, οι περισσότερες από αυτές δεν έχουν καρποφορήσει ή δεν απέδωσαν το σύνολο των οφελών που αρχικά θεωρήθηκε ότι πρόκειται να έχουν.

Στην Ελλάδα οι μαθητές ξεκινούν την εκπαίδευση από το νηπιαγωγείο. Ολοκληρώνουν την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση στην ηλικία των 12 ετών και συνεχίζουν στο Γυμνάσιο, όπου μετά από τρία έτη συμπληρώνεται η ονομαζόμενη Υποχρεωτική εκπαίδευση. Οι περισσότεροι μαθητές συνεχίζουν τη φοίτησή τους στο Λύκειο ή στις διάφορες επαγγελματικές σχολές. Αναλυτικότερα, η μη υποχρεωτική Δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα περιλαμβάνει δύο διαφορετικούς βασικούς τύπους σχολείων. Ο πρώτος τύπος είναι το Γενικό Λύκειο (ΓΕ.Λ.) και ο δεύτερος το Επαγγελματικό Λύκειο (ΕΠΑ.Λ.). Και στους δύο τύπους Λυκείων οι μαθητές φοιτούν για τρία έτη. Παράλληλα, λειτουργούν και επιμέρους μορφές, όπως είναι τα Εκκλησιαστικά Λύκεια, τα Μειονοτικά, τα Διαπολιτισμικά, τα Πειραματικά και Μουσικά Γυμνάσια και Λύκεια, τα Καλλιτεχνικά Σχολεία, καθώς και τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, για τους ενηλίκους που δεν ολοκλήρωσαν, για οποιοδήποτε λόγο, την υποχρεωτική εκπαίδευση κατά την παιδική τους ηλικία. Για την περίπτωση των μαθητών με ειδικές ανάγκες λειτουργούν Ειδικά Γυμνάσια και Λύκεια, αλλά και ειδικές τάξεις εντός των γενικών.

⁵⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016). *Έκθεση παρακολούθησης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης του 2016. Ελλάδα*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ. 19.

Έπειτα από την ολοκλήρωση και της τελευταίας τάξης του Λυκείου έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στο σύστημα των Πανελλαδικών εξετάσεων και να διεκδικήσουν την είσοδο σε κάποια σχολή της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΑΕΙ) ή τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΤΕΙ). Αναλυτικότερα, η Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα είναι δημόσια και δωρεάν και περιλαμβάνει δύο τομείς. Ο πρώτος τομέας είναι ο Πανεπιστημιακός, όπου συγκαταλέγονται τα Πανεπιστήμια (ΑΕΙ), τα Πολυτεχνεία και η Ανώτερη Σχολή Καλών Τεχνών (ΑΣΚΤ) και ο δεύτερος ο Τεχνολογικός, όπου περιλαμβάνονται τα Ανώτατα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΑΤΕΙ). Οι φοιτητές εισάγονται σε αυτά τα ιδρύματα με βάση την επίδοσή τους στις γραπτές εξετάσεις που διεξάγονται στο τέλος κάθε σχολικής χρονιάς σε πανελλαδικό επίπεδο για τους μαθητές που ολοκληρώνουν την Τρίτη τάξη του Λυκείου. Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια λειτουργεί και το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ), το οποίο προσφέρει ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση σε κάθε ενδιαφερόμενο. Στα προπτυχιακά προγράμματα του ΕΑΠ έχουν πρόσβαση όλοι οι ενήλικοι που έχουν ολοκληρώσει το Λύκειο, ενώ στα μεταπτυχιακά όσοι κατέχουν συναφές πτυχίο Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Η επιλογή των φοιτητών γίνεται κατόπιν κλήρωσης μεταξύ όσων συγκεντρώνουν τα απαραίτητα τυπικά προσόντα.

Από την άλλη πλευρά, όσοι μαθητές δεν επιθυμούν αυτή την εξέλιξη, μπορούν να επιλέξουν τη φοίτησή τους σε κάποια Ανώτερη Σχολή, δημόσια ή ιδιωτική ή να εξέλθουν στην αγορά εργασίας επιλέγοντας το επάγγελμα που θέλουν να ακολουθήσουν. Η μεταδευτεροβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα περιλαμβάνει τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), τα οποία προσφέρουν την τυπική αρχική επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση και δίνουν στους σπουδαστές τη δυνατότητα να αποκτήσουν Πιστοποιητικό ή Δίπλωμα Επαγγελματικής Κατάρτισης ισότιμο με αυτό που παρέχεται από τα ΕΠΑ.Λ. Το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας είναι σε μεγάλο βαθμό συγκεντρωτικό και η πολιτική χαράσσεται από την κεντρική εξουσία, ενώ τα σχολεία υποχρεούνται να ακολουθήσουν τις γενικές οδηγίες που δίνονται. Αναφορικά με τη γενική οργάνωση και διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος, αυτή έχει ως ακολούθως:

- Στην κορυφή της ιεραρχίας βρίσκεται το αρμόδιο Υπουργείο, το οποίο ονομάζεται Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού,
- Ακολουθούν οι Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε επίπεδο περιφέρειας,
- Στη συνέχεια βρίσκονται οι Διευθύνσεις και τα Γραφεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε νομαρχιακό επίπεδο,
- Τέλος, οι σχολικές μονάδες.

Είναι γεγονός ότι η κορυφή του εκπαιδευτικού συστήματος χαρακτηρίζεται από υψηλή συγκέντρωση αρμοδιοτήτων, ενώ όσο προχωράμε προς τη βάση του, οι διοικητικές αρμοδιότητες μειώνονται δραστικά και παραμένουν σχεδόν αποκλειστικά εκτελεστικές αρμοδιότητες και εξαιρετικά περιορισμένη εξουσία που κατέχουν οι Διευθυντές των σχολικών μονάδων⁵⁸.

2. 2. 3. Τα Αναλυτικά Προγράμματα

Στα πλαίσια των αλλαγών που χρειάστηκε να σχεδιαστούν έτσι ώστε το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα να είναι σε θέση να ενσωματώσει τις στρατηγικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση, τα Αναλυτικά Προγράμματα αναπροσαρμόστηκαν και άρχισαν να αντικατοπτρίζουν τις σύγχρονες εξελίξεις, τόσο στο χώρο της εκπαίδευσης όσο και ευρύτερα στην κοινωνία⁵⁹. Έτσι, σε κάποιο βαθμό εγκαταλείφθηκε η προσήλωση στα επιμέρους διδακτικά αντικείμενα και η προσοχή στράφηκε προς την ανάπτυξη δεξιοτήτων που συνάδουν με τις σύγχρονες εξελίξεις, αλλά και την προώθηση των στρατηγικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εξάλλου, όπως τονίζεται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, «... το εκπαιδευτικό σύστημα

⁵⁸ Ανδρείου, Α. & Παλακωνσταντίνου, Γ. (1994). *Εξουσία και οργάνωση και διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*. Αθήνα: Εκδόσεις Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη.

⁵⁹ Γερογιάννης, Κ. & Μπούρας, Α. (2007). *Αναλυτικά προγράμματα – Σχολικά εγχειρίδια. Σχεδιασμός Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών – Νέες τάσεις*. Στο Γ. Δ. Καψάλης & Α. Ν. Κατσίκης (επιμ.) *Πρακτικά Συνεδρίου «Η Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας*. Ιωάννινα, 17 – 20 Μαΐου, 2007. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 482 – 490.

αναμφισβήτητα αποτελεί βασικό θεσμό που συμβάλλει στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του μαθητή και την αρμονική ένταξή του στην κοινωνία»⁶⁰.

Οι στόχοι των σύγχρονων Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών περιλαμβάνουν εκτός της απόκτησης γνώσεων και τη μέριμνα για την ισόρροπη συναισθηματική, πνευματική και σωματική ανάπτυξη των μαθητών ήδη από τις πρώτες τάξεις του σχολείου. Ο στόχος αυτός συνάδει και με τα δεδομένα που εξετάστηκαν από την αρχαία ελληνική παιδεία, η οποία επίσης είχε ως στόχο την ολόπλευρη ανάπτυξη των νέων. Παράλληλα, επιδιώκεται η καλλιέργεια χρήσιμων δεξιοτήτων, όπως είναι η υπευθυνότητα, η διαλεκτική ικανότητα, η κριτική σκέψη, η επίλυση προβλημάτων, αλλά και αξιών, όπως είναι ο σεβασμός στη διαφορετικότητα. Τέλος, με δεδομένο ότι η Ελλάδα αποτελεί μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα Αναλυτικά Προγράμματα προσανατολίζονται προς την καλλιέργεια της ταυτότητας του ευρωπαίου πολίτη, παράλληλα με την εθνική ταυτότητα που επίσης είναι ιδιαίτερα τονισμένη⁶¹. Χρήσιμος αρωγός στην προσπάθεια αυτή είναι η εφαρμογή των σύγχρονων μεθόδων της παιδαγωγικής που προάγουν την επίτευξη αυτών των στόχων.

Παράλληλα, μέσα από τα κείμενα των Αναλυτικών Προγραμμάτων τονίζεται η αξία της διασφάλισης της φυσικής και της πνευματικής υγείας του μαθητή, τα οποία μάλιστα θα πρέπει να αποτελούν βασικό συστατικό της παιδείας που αυτός λαμβάνει. Η μέριμνα αυτή βοηθά ώστε όταν ο μαθητής ως ενήλικος ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο να είναι σε θέση να αποκτήσει υπεύθυνη στάση, να διασφαλίσει την ποιότητα της ζωής του, αλλά και να μπορεί να υπηρετήσει το κοινωνικό σύνολο όπου εντάσσεται⁶². Σύμφωνα με τον Νόμο 1566/85, «*Σκοπός της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες*

⁶⁰ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2003α). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών. Γενικό μέρος*. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα http://www.pi-schools.gr/download/programs/depss/1Geniko_Meros.pdf, στις 10/5/2017.

⁶¹ Αυδίκος, Ε. (1993). Περιφερειακές ταυτότητες και Ευρωπαϊκή Ένωση: μια ανάγνωση στο φως του ηπειρωτισμού. *Τετράδια*, 23, 69 – 71.

⁶² Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2012, ό. π.

προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά»⁶³. Η τάση αυτή σαφώς αντικατοπτρίζει μία από τις βασικές προτεραιότητες που αναγνωρίζεται στην αρχαιοελληνική παιδεία, όπου οι νέοι μέσα από το χώρο του σχολείου προετοιμάζονταν για τον ίδιο ακριβώς λόγο, δηλαδή για να γίνουν χρήσιμοι πολίτες στην εκάστοτε κοινωνία.

Πάντως, τα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι σαφές ότι οφείλουν να αναπροσαρμόζονται ανάλογα με τις συνθήκες της κάθε εποχής και τις ανάγκες που προκύπτουν. Η παρούσα συγκυρία για την Ελλάδα είναι εξαιρετικά κρίσιμη, αλλά και απαιτητική και μάλιστα, όπως επισημαίνεται και από τη σχετική έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αποτελεί μία πρόκληση καθώς αναμένεται στο μέλλον να δημιουργηθούν ζητήματα από τις αυξημένες μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές των τελευταίων ετών σε συνδυασμό και με τη συνεχιζόμενη οικονομική ύφεση. Επιπλέον, είναι σημαντικό το εκπαιδευτικό σύστημα να εκσυγχρονιστεί και να προσαρμοστεί στις σύγχρονες ανάγκες, έτσι ώστε να τις καλύψει και να συμβάλλει στην αποφυγή πιθανών προβλημάτων στο μέλλον. Παράλληλα, θεωρείται σκόπιμο να υπάρξει μεγαλύτερη έμφαση στον τομέα της απόκτησης ψηφιακών δεξιοτήτων αφού, όπως επισημαίνεται:

«Η Ελλάδα κατατάσσεται 26η στο σύνολο των 28 κρατών μελών της ΕΕ στον δείκτη ψηφιακής οικονομίας και κοινωνίας για το 2016. Δεδομένου ότι ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός ταλαντούχων, καταρτισμένων ατόμων μεταναστεύουν στο εξωτερικό για να αναζητήσουν καλύτερες μισθολογικές απολαβές ή καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και εργασίας, οι ελληνικές επιχειρήσεις του τομέα ΤΠΕ δυσκολεύονται να βρουν προσωπικό με τις κατάλληλες ψηφιακές δεξιότητες»⁶⁴.

⁶³ Νόμος 1566-85 «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις». *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. Τεύχος Α'.* Αριθμός φύλλου 167, 20 Σεπτεμβρίου 1985.

⁶⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016). *Έκθεση παρακολούθησης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης του 2016. Ελλάδα.* Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2. 3. Η περίπτωση της Γερμανίας

Η Γερμανία αποτελεί μία ιδιόμορφη περίπτωση, εξαιτίας της διαίρεσής της σε διαφορετικά κρατίδια. Έτσι, οι πολιτικές που εφαρμόζονται στην εκπαίδευση σε πολλά σημεία διαφοροποιούνται μεταξύ των περιπτώσεων. Υπάρχουν πολιτικές που εφαρμόζονται κεντρικά, αλλά η υφιστάμενη κατάσταση ενδέχεται να είναι διαφορετική σε κάθε κρατίδιο⁶⁵. Ωστόσο, το γενικό πλαίσιο της εκπαίδευσης εξακολουθεί να καθορίζεται από την κεντρική ηγεσία και να συνάδει με τις αρχές και τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας ξεκινά με την προσχολική αγωγή, ενώ το Δημοτικό Σχολείο ξεκινά για τα παιδιά στην ηλικία των έξι ετών. Μετά την αποφοίτηση από την Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν μεταξύ τριών εκπαιδευτικών δομών. Η πρώτη δομή είναι το Hauptschule με πέντε τάξεις και η δεύτερη το Realschule με έξι. Και οι δύο δομές ανήκουν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και προσανατολίζονται προς την επαγγελματική εκπαίδευση. Οι απόφοιτοι των σχολείων αυτών κατευθύνονται στην αγορά εργασίας, αφού πρώτα κάνουν πρακτική άσκηση, ενώ έχουν και τη δυνατότητα να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε ανώτερες βαθμίδες. Η τρίτη δομή της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης είναι το Gymnasium, από όπου οι μαθητές έχουν πρόσβαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Η διάκριση αυτή αφορά στα περισσότερα από τα κρατίδια της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και ο διαχωρισμός γίνεται με βάση τις επιδόσεις των μαθητών, αλλά και τις προοπτικές που καθένας από αυτούς φαίνεται ότι θα έχει στο μέλλον, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των δασκάλων της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης⁶⁶.

Στις δύο τελευταίες τάξεις του Γυμνασίου το εκπαιδευτικό σύστημα δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στα μαθήματα που εξετάζονται κατά τη διαδικασία των τελικών εξετάσεων, από τις οποίες κρίνεται η πρόσβαση των μαθητών στα ΑΕΙ. Πιο συγκεκριμένα, τα μαθήματα αυτά είναι η γερμανική γλώσσα, τα μαθηματικά, μία ξένη

⁶⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, EACEA, Eurydice, 2012, ό. π.

⁶⁶ Χολφ, Ν. (1987). *Το γερμανικό σχολείο. Εισαγωγή για Έλληνες εκπαιδευτικούς*. Μπφρ. Ν. Παλασταϊκούδης. Deutsches Institut für Fernstudien von der Universität Tübingen (DIFF) & Ινστιτούτο Goethe Θεσσαλονίκης.

γλώσσα, κατά κύριο λόγο η αγγλική, ένα μάθημα εκ των γεωγραφία, κοινωνιολογία, ιστορία, πολιτική οικονομία και θρησκευτικά και ένα μάθημα επιλογής. Εκτός αυτού, οι μαθητές καλούνται να φέρουν εις πέρας με επιτυχία ένα project που τους ανατίθεται. Συνολικά επιδιώκουν να συγκεντρώσουν ένα σύνολο από 900 μονάδες, ώστε να διασφαλίσουν την πρόσβασή τους σε κάποιο Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, εκ των οποίων οι 600 θα πρέπει να έχουν συγκεντρωθεί στη διάρκεια των δύο τελευταίων ετών του Γυμνασίου.

Από το Gymnasium οι μαθητές μπορούν έπειτα από τις εισαγωγικές εξετάσεις να εισαχθούν στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Από το Hauptschule και το Realschule οδηγούνται στις διάφορες Ανώτερες Επαγγελματικές Σχολές. Η Τριτοβάθμια Εκπαίδευση περιλαμβάνει τα Πανεπιστήμια (Universität), τα Τεχνολογικά Πανεπιστήμια (Universitäten – Hochschulen), που αντιστοιχούν στις Πολυτεχνικές σχολές της Ελλάδας, τα Πανεπιστήμια και τις Ακαδημίες Καλών Τεχνών και Μουσικής και τις Ανώτερες Σχολές Ειδικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (Fachhochschulen – Universities of Applied Sciences), όπου οι σπουδαστές επικεντρώνονται σε διάφορους τομείς της εφαρμοσμένης κατάρτισης και έρευνας. Σε αυτές τις σχολές οι μαθητές φοιτούν λιγότερα χρόνια σε σχέση με τα Πανεπιστήμια. Για τη φοίτηση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση οι σπουδαστές καταβάλλουν δίδακτρα.

2. 3. 1. Σύγχρονες εξελίξεις στο Γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα

Μία έννοια που τα τελευταία χρόνια, ήδη από τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, κυριαρχεί όλο και περισσότερο στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι αυτή της διαπολιτισμικότητας. Αυτό δεν αποτελεί έκπληξη με δεδομένο ότι η Γερμανία αποτελεί χώρα υποδοχής μεταναστών. Στο πλαίσιο αναζήτησης λύσεων για τα ζητήματα που αναδεικνύονται σε αυτό το πλαίσιο, έχουν προταθεί και υλοποιηθεί διάφορες λύσεις, μεταξύ των οποίων και οι ακόλουθες⁶⁷:

⁶⁷ Νικολάου, Γ. (2000). *Διαπολιτισμική – Αντισταθμιστική Εκπαίδευση*. Πανεπιστημιακές σημειώσεις. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Π.Τ.Δ.Ε. – Μ.Δ.Δ.Ε.

- Η δημιουργία προπαρασκευαστικών τάξεων, όπου τα παιδιά που δεν γνωρίζουν τη γερμανική γλώσσα μπορούν να προετοιμαστούν για την ενσωμάτωσή τους στις «κανονικές» τάξεις του γερμανικού σχολείου, όπου πρόκειται να ενταχθούν.
- Η ύπαρξη διγλωσσικών τάξεων, όπου φοιτούν παιδιά μεταναστών στο γερμανικό σχολείων. Στις τάξεις αυτές οι μαθητές ακολουθούν πρόγραμμα που υλοποιείται κατά τα 2/3 στη μητρική τους γλώσσα και κατά το 1/3 στη γερμανική⁶⁸.
- Η λειτουργία τμημάτων μητρικής γλώσσας (ΤΜΓ), τα οποία εντάσσονται τόσο στην Πρωτοβάθμια όσο και στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και λειτουργούν είτε σε πρωινή είτε σε απογευματινή βάση. Ο χρόνος λειτουργίας τους ποικίλλει ανάλογα με την περιοχή, αλλά και τις ανάγκες. Στα τμήματα αυτά, οι ηλικίες των μαθητών δεν συμπίπτουν απόλυτα με την τάξη στην οποία φοιτούν στο κανονικό γερμανικό σχολείο, αφού εντάσσονται σε αυτά ανάλογα με τις ανάγκες και τις γνώσεις τους.

Με βάση την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόοδο της Γερμανίας σε σχέση με τους σκοπούς του στρατηγικού πλαισίου Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2020, η χώρα έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο, εντούτοις αντιμετωπίζει και προκλήσεις που σχετίζονται κατά κύριο λόγο με την άφιξη μεγάλου αριθμού προσφύγων και μεταναστών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται:

«Η συμμετοχή σε όλες τις μορφές εκπαίδευσης έχει αυξηθεί και τα αποτελέσματα έχουν βελτιωθεί, μεταξύ άλλων και για τις μειονεκτούσες ομάδες. Ωστόσο, το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο εξακολουθεί να έχει σημαντικό αντίκτυπο στα εκπαιδευτικά αποτελέσματα. Η ένταξη του μεγάλου αριθμού των προσφάτως αφιχθέντων προσφύγων αποτελεί μείζονα πρόκληση. Μεγάλο ποσοστό των προσφύγων είναι νέοι και έχουν χαμηλή ειδίκευση. Σχεδόν το 50% μιας κόρτης νέων ξεκινά σπουδές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η τριτοβάθμια εκπαίδευση προσελκύει επίσης αυξανόμενο αριθμό διεθνών σπουδαστών, κυρίως στους τομείς της επιστήμης, της

⁶⁸ Πουλοπούλου – Έμκε, Η. (1986). *Προβλήματα μετανάστευσης – παλιννόστησης*. Αθήνα: Ινστιτούτο Μελέτης της Ελληνικής Οικονομίας (Ι.Μ.Ε.Ο.), Ελληνική Εταιρεία Δημογραφικών Μελετών (Ε.ΔΗ.Μ.).

τεχνολογίας, της μηχανικής και των μαθηματικών. Το καθιερωμένο διττό σύστημα κατάρτισης με δυσκολία προσελκύει επαρκή αριθμό μαθητευόμενων σε ορισμένες περιοχές και τομείς. Σε συνδυασμό με τις αρνητικές δημογραφικές τάσεις, αυτό μπορεί να οδηγήσει σε έλλειψη ειδικευμένων εργαζομένων. Για την αντιμετώπιση των βασικών προκλήσεων θα απαιτηθούν πρόσθετες επενδύσεις στην εκπαίδευση, οι οποίες παραμένουν χαμηλές σε σύγκριση με τα διεθνή επίπεδα»⁶⁹.

2. 3. 2. Οι στόχοι του εκπαιδευτικού συστήματος της Γερμανίας

Ιδιαίτερη μέριμνα δίνεται στη Γερμανία στη δυνατότητα σύνδεσης της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας, καθώς θεωρείται ότι οι μαθητές μέσα από το σχολείο προετοιμάζονται για την ένταξή τους στον επαγγελματικό χώρο που θα επιλέξουν. Αυτό, ασφαλώς, δε σημαίνει ότι δεν δίνεται βαρύτητα και στην ανάπτυξη των προσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων, οι οποίες θεωρούνται εξίσου σημαντικές. Παράλληλα, επιδιώκεται η ανάπτυξη πιο σύγχρονων μορφών μάθησης που βασιζονται στη σύγχρονη τεχνολογία και συνάδουν με τις εξελίξεις της σύγχρονης παιδαγωγικής⁷⁰. Το σχολείο στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα δίνει μεγάλη βαρύτητα στην απόκτηση γνώσεων που αφορούν τη γλώσσα και τα μαθηματικά, αλλά και στην απόκτηση των κοινωνικών δεξιοτήτων που θεωρείται ότι αποτελούν απαραίτητο στοιχείο που οι μαθητές θα πρέπει να αποκτήσουν πριν ενταχθούν ως πολίτες στην κοινωνία. Επιπλέον, μέσα από τα Αναλυτικά Προγράμματα προβλέπεται η ενίσχυση των μαθητών ώστε να αποκτήσουν τις απαραίτητες δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων και κριτικής σκέψης⁷¹.

Τέλος, στη Γερμανία υπάρχει και μέριμνα για τη διάγνωση των μαθησιακών προβλημάτων και δυσκολιών και θεωρείται απαραίτητο το σχολείο να προσεγγίζει τον

⁶⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016). Έκθεση παρακολούθησης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης του 2016. Ελλάδα. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ. 18.

⁷⁰ Kultusminister Konferenz (2010). Förderstrategie für leistungsschwächere Schülerinnen und Schüler (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 04. 03. 2010). Ανάκτηση από την ιστοσελίδα http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2010/2010_03_04-Foerderstrategie-Leistungsschwaechere.pdf, στις 10/5/2017.

⁷¹ European Commission (2010). *Organisation of the education system in Germany 2009 / 2010*. Eurydice.

κάθε μαθητή ως ξεχωριστή οντότητα και, όποτε κριθεί ότι αυτό είναι απαραίτητο, να δίνεται η δυνατότητα για εξατομίκευση της διδασκαλίας προς όφελός του. Πρόκειται για μία πολιτική που συνάδει με το πνεύμα της συμπερίληψης στην εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και του σεβασμού της διαφορετικότητας⁷². Ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις κλίσεις του ο κάθε μαθητής μπορεί να επιλέξει σε ποια διδακτικά αντικείμενα επιθυμεί να εμβαθύνει και να εστιάσει σε αυτά την προσοχή του.

Όπως συνέβαινε και στην περίπτωση της αρχαίας ελληνικής αγωγής, η υγεία του σώματος θεωρείται και στην περίπτωση του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος εξαιρετικά σημαντική. Έτσι, τα σχολεία της Γερμανίας διαθέτουν απαραίτητως γυμναστήρια, ενώ και η κολύμβηση αποτελεί μέρος του προγράμματος των μαθητών. Σε γενικές γραμμές, το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα δίνει προτεραιότητα και στη σωματική ανάπτυξη των μαθητών και προάγει έναν περισσότερο υγιή τρόπο ζωής για τους μαθητές του. Από την άλλη πλευρά, και η τέχνη ήδη από τις πρώτες τάξεις του σχολείου καταλαμβάνει σημαντική θέση στο ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθητών. Η μουσική, το θέατρο, αλλά και οι χειροτεχνίες ενσωματώνονται στα μαθήματα των παιδιών σε μία διαθεματική προσέγγιση, καθώς θεωρείται ότι μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμο εργαλείο για την ενίσχυση της μαθησιακής διαδικασίας⁷³.

Επιχειρώντας μία συνολική θεώρηση του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος σε σύγκριση με τα όσα έχουν ήδη αναφερθεί για την αρχαία ελληνική και μετέπειτα τη βυζαντινή εκπαίδευση εύλογα μπορεί να προκύψει το συμπέρασμα ότι πράγματι σε ορισμένα σημεία παρατηρούνται συγκλίσεις. Η έμφαση στον αθλητισμό και την τέχνη είναι στοιχεία που παρατηρούνται και στις δύο περιπτώσεις, καθώς θεωρείται ότι είναι απαραίτητο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Επιπλέον, η εκπαίδευση ξεκινά με την απόκτηση των βασικών δεξιοτήτων που είναι η γραφή, η ανάγνωση και η αριθμητική και στη συνέχεια εμπλουτίζεται και με άλλες ακόμη δεξιότητες που χρειάζεται να έχουν οι πολίτες αυτής της χώρας. Πρόκειται, λοιπόν, για μία αναλογία που αξίζει να επισημανθεί.

⁷² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, EACEA, Eurydice, 2012, ό. π.

⁷³ European Commission (2010). *Organisation of the education system in Germany 2009 / 2010*. Eurydice.

2. 4. Η περίπτωση της Βρετανίας

Και στην περίπτωση της Βρετανίας, υπάρχει μία ιδιομορφία, καθώς και αυτή διαιρείται σε επιμέρους επικράτειες. Για παράδειγμα, στην Ουαλία και τη Βόρεια Ιρλανδία σε ορισμένα σημεία εφαρμόζονται διαφορετικές πολιτικές στο χώρο της εκπαίδευσης, στη βάση και των ιδιαιτεροτήτων των συγκεκριμένων περιοχών⁷⁴. Επιπλέον, η περίπτωση της Μεγάλης Βρετανίας είναι χαρακτηριστική διότι από πολύ νωρίς αποτέλεσε χώρα υποδοχής μεταναστών από χώρες της Ευρώπης, αλλά και των άλλων ηπείρων, ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα⁷⁵. Αυτό έχει οδηγήσει στην ανάγκη για μέριμνα ώστε τα παιδιά των μεταναστών από πολύ νωρίς να εντάσσονται ομαλά και χωρίς προβλήματα στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας⁷⁶. Το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας έχει εξαιρετικά αποκεντρωμένο χαρακτήρα και αυτό έχει οδηγήσει σε διαφορές ανάμεσα στις διάφορες περιοχές⁷⁷. Σύμφωνα με την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόοδο σε σχέση με την επίτευξη των στόχων του Στρατηγικού Πλαισίου για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση 2020:

«Παρά τις διαφορετικές προσεγγίσεις στην αντιμετώπιση ορισμένων προκλήσεων, τα εκπαιδευτικά συστήματα στο Ηνωμένο Βασίλειο σημειώνουν καλές επιδόσεις σε πολλά από τα πεδία που αποτέλεσαν αντικείμενο παρακολούθησης στο πλαίσιο της στρατηγικής «Εκπαίδευση και κατάρτιση 2020». Στο Ηνωμένο Βασίλειο παρατηρείται πολύ υψηλό ποσοστό ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου σημειώνει πτώση. Σε σύγκριση με άλλες χώρες της ΕΕ, το Ηνωμένο Βασίλειο σημειώνει καλές επιδόσεις στην προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα για παιδιά ηλικίας τεσσάρων ετών και άνω, καθώς και στη συμμετοχή

⁷⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, EACEA, Eurydice, 2012, ό. π.

⁷⁵ Aydin, M. K. (2013). British multiculturalism: Diversity issues and development of multicultural education in Britain. In H. Aydin (ed.). *Multicultural education: diversity, pluralism, and democracy. An international perspective*, pp. 58 – 91. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing.

⁷⁶ Μιλέση, Χρ. & Πασχαλιώρη, Β. (2003). Η εκπαιδευτική πολιτική της Γερμανίας, Αγγλίας και Ελλάδας στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 8, 82 – 96.

⁷⁷ Παλαιολόγου, Ν. & Ευαγγέλου, Ο. (2011). *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική: Εκπαιδευτική πολιτική για τα παιδιά των μεταναστών*. Αθήνα: Πεδίο.

ενηλίκων στη διά βίου μάθηση. Μεταξύ των κύριων προκλήσεων για τα εκπαιδευτικά συστήματα του Ηνωμένου Βασιλείου συγκαταλέγονται η βελτίωση του επιπέδου βασικών δεξιοτήτων των μαθητών ηλικίας 15 ετών (ειδικότερα των δεξιοτήτων των κοριτσιών στα μαθηματικά) και η διεύρυνση της πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση για τους σπουδαστές με φτωχό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο. Βρίσκονται σε εξέλιξη φιλόδοξες μεταρρυθμίσεις του συστήματος δεξιοτήτων με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας και της διαφάνειας των επαγγελματικών οδών μετά την ηλικία των 16 ετών ως ισάξιων εναλλακτικών λύσεων με τις ακαδημαϊκές οδούς»⁷⁸.

2. 4. 1. Η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος της Βρετανίας

Η προσχολική αγωγή στην περίπτωση της Αγγλίας μπορεί να ξεκινήσει από την ηλικία των τριών ετών, αλλά γίνεται υποχρεωτική ύστερα από τη συμπλήρωση των πέντε ετών. Η υποχρεωτική εκπαίδευση ολοκληρώνεται στα δεκαέξι έτη⁷⁹. Αναφορικά με το περιεχόμενο των προγραμμάτων σπουδών, στη διάρκεια των τελευταίων ετών έχουν γίνει σημαντικές μεταρρυθμίσεις με στόχο να αντιμετωπιστούν ζητήματα που σχετίζονται με ελλείψεις και προβλήματα που είχαν παρατηρηθεί. Για παράδειγμα, υφίστατο ένα πρόβλημα με την απόκτηση των βασικών δεξιοτήτων, γι' αυτό και δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στην καλλιέργειά τους έως και το τέλος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης⁸⁰. Το πρόγραμμα σπουδών που ακολουθείται από την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση δίνει έμφαση στην ισόρροπη και πολύπλευρη ανάπτυξη των μαθητών, ενώ προάγει την πνευματική, ηθική και σωματική ανάπτυξη των μαθητών που θεωρείται ότι είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την προετοιμασία των μαθητών να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο. Η γραφή, η ανάγνωση και η αριθμητική είναι τα βασικά πεδία από τα οποία ξεκινά η εκπαίδευση των μαθητών, ενώ κατά τα πρώτα έτη δεν διδάσκονται ειδικευμένα διδακτικά αντικείμενα.

⁷⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016). Έκθεση παρακολούθησης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης του 2016. Ελλάδα. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ. 23.

⁷⁹ Challen, A., Machin, S., McNally, S. (2008). *Schools in England: Structures, teachers and evaluation*. Programme Education FGA Working Paper, N 1. (11. 2008).

⁸⁰ Machin, S. & Vignoles, A. (2005). Education Policy in the UK. *CESifo DICE Report*, 3, 64 – 74.

Από την ηλικία των επτά ετών ξεκινούν να διδάσκονται και άλλα διδακτικά αντικείμενα, όπως είναι η τεχνολογία, η φυσική, η γεωγραφία και άλλα. Η μέθοδος project κατέχει σημαντική θέση στην διδακτική μεθοδολογία και υποστηρίζεται η ανακαλυπτική μάθηση, όπου ο μαθητής με την κατάλληλη καθοδήγηση οδηγείται στην κατάκτηση της γνώσης. Η τέχνη έχει και αυτή τη θέση της στην εκπαίδευση της Βρετανίας, το ίδιο και η μουσική, αφού θεωρείται ότι μπορεί να συμβάλλει στην πνευματική καλλιέργεια του παιδιού. Δραστηριότητες όπως είναι η δραματοποίηση έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο στα Αναλυτικά Προγράμματα, αφού αναγνωρίζεται η σημαντική συμβολή τους στην καλλιέργεια των μαθητών, αλλά και στην επίτευξη των διδακτικών τους στόχων. Τέλος, μία φορά την εβδομάδα διεξάγεται το μάθημα της φυσικής αγωγής. Τα μαθήματα που διδάσκονται γίνονται περισσότερο εξειδικευμένα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Από εκεί οι μαθητές έχουν πρόσβαση είτε στην Ανώτερη είτε στην Ανώτατη Εκπαίδευση ανάλογα με τους στόχους και τα ενδιαφέροντά τους.

Τα σχολεία της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στη Βρετανία διακρίνονται σε δύο ή τρεις κύκλους. Ο πρώτος κύκλος περιλαμβάνει τους μαθητές ηλικίας από 5 έως 7 ετών. Πρόκειται για το ονομαζόμενο Infant School και το Junior School. Ο δεύτερος κύκλος αφορά τους μαθητές ηλικίας από 8 έως 11 ετών, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις, ανάλογα με την τοπική διοίκησης, υπάρχει και μία βαθμίδα για μαθητές ηλικίας από 8 έως 13 ετών με την ονομασία Middle School. Στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση υπάρχουν σχολεία τριών ειδών. Το πρώτο είναι το Grammar School, το δεύτερο το Modern School και το τρίτο το Technical School. Στα σχολεία αυτά μπορούν να εισαχθούν οι μαθητές από την ηλικία των 11 ετών κι έπειτα, μετά από την επιτυχή τους συμμετοχή σε εξετάσεις. Στην ηλικία των δεκαέξι ετών οι μαθητές συμμετέχουν συνήθως σε εξετάσεις για την απόκτηση του Γενικού Πιστοποιητικού Σπουδών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (General Certificate of Secondary Education GCSE) ή του Πιστοποιητικού Γενικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (General National Vocational Qualification – GNVQ).

Τα σχολεία τόσο στην Πρωτοβάθμια όσο και στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση λειτουργούν 5 ημέρες την εβδομάδα, από τη Δευτέρα έως την Παρασκευή. Στο τέλος του έτους οι μαθητές προάγονται στην επόμενη τάξη, εφόσον έχουν ολοκληρώσει επιτυχώς την τρέχουσα, ωστόσο σε εξαιρετικές περιπτώσεις το σχολείο σε συνεννόηση

και με τους γονείς ενδέχεται να αποφασίσει την επανάληψη της τάξης από έναν μαθητή. Με βάση το εθνικό σχολικό πρόγραμμα οι μαθητές βαθμολογούνται περιοδικά μέσα από τη συμμετοχή τους σε εξεταστικές διαδικασίες, τα αποτελέσματα των οποίων αποστέλλονται στους γονείς. Η εκπαίδευση στην Αγγλία, όπως και στην Ουαλία, παρέχεται δωρεάν για όλους τους μαθητές των δημόσιων σχολείων. Εντούτοις, υπάρχουν και ιδιωτικά σχολεία, η φοίτηση στα οποία προϋποθέτει την καταβολή διδάκτρων που καθορίζονται από τον οργανισμό.

Στη Βόρεια Ιρλανδία η εκπαίδευση είναι υποχρεωτική για όλα τα παιδιά από την ηλικία των τεσσάρων ετών έως και τα δεκαέξι έτη. Έως την ηλικία των 11 ή 12 ετών τα παιδιά φοιτούν στα σχολεία της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και στα προπαρασκευαστικά τμήματα των *grammar schools*. Έπειτα, συνεχίζουν στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι επιλογές τους είναι δύο: είτε να φοιτήσουν στα *grammar schools* είτε στα *secondary schools*. Ο χαρακτήρας της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έως και την ηλικία των δεκαέξι ετών είναι υποχρεωτικός. Εντούτοις, ορισμένα από τα σχολεία προσφέρουν και τη δυνατότητα φοίτησης μετά από αυτή την ηλικία για όσους μαθητές επιθυμούν να συνεχίσουν την εκπαίδευση. Η εκπαίδευση στη Βόρεια Ιρλανδία είναι δωρεάν για όλους τους μαθητές. Εξαιρέση αποτελούν τα προπαρασκευαστικά τμήματα των *grammar schools*, η παρακολούθηση των οποίων ορισμένες φορές συνεπάγεται την καταβολή διδάκτρων. Τα σχολεία λαμβάνουν επιδοτήσεις από το κράτος, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η απρόσκοπτη λειτουργία τους.

Στη Σκωτία η υποχρεωτική εκπαίδευση ξεκινά στην ηλικία των πέντε ετών. Από τότε έως και τη συμπλήρωση των δώδεκα ετών τα παιδιά φοιτούν στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Τα σχολεία αυτής της βαθμίδας χωρίζονται σε τρία ευρύτερα στάδια. Τα στάδια P1 έως P3 αντιστοιχεί στην κατώτερη πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Ακολουθώς, τα στάδια P4 και P5 αντιστοιχούν στη μέση πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ τα στάδια P6 και P7 στην ανώτερη πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στη συνέχεια, έως και την ηλικία των δεκαέξι ετών φοιτούν υποχρεωτικά στα σχολεία της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρέχεται από τα πολυκλαδικά σχολεία ή διαφορετικά *comprehensive schools*. Στα σχολεία αυτά οι μαθητές μπορούν να παρακολουθήσουν ένα σύνολο από διαφορετικά μαθήματα που καλύπτουν πολλά και ποικίλα αντικείμενα. Πρόκειται για αντικείμενα που απευθύνονται σε μαθητές με

γενικές ικανότητες και δεξιότητες και καλύπτουν περίοδο τεσσάρων ετών, έως δηλαδή και την ηλικία των δεκαέξι ετών, όταν και ολοκληρώνεται η υποχρεωτική τους εκπαίδευση. Τα δύο πρώτα έτη της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (S1 και S2) αντιστοιχούν στη γενική εκπαίδευση, ενώ τα δύο επόμενα (S3 και S4) στα έτη της εξειδίκευσης και της επαγγελματικής εκπαίδευσης που όλοι οι μαθητές υποχρεούνται να ακολουθήσουν. Η υποχρεωτική εκπαίδευση στη Σκωτία παρέχεται δωρεάν για όλους τους μαθητές. Στην ηλικία των δεκαέξι ετών οι μαθητές λαμβάνουν μέρος σε εσωτερικές εξετάσεις για την απόκτηση του Scottish Certificate of Education Standard Grade, οι οποίες δίνονται ενώπιον της εξεταστικής επιτροπής που φέρει τον τίτλο Scottish Examination Board (SEB). Επιπλέον, οι μαθητές μπορούν να λάβουν εθνικού χαρακτήρα πιστοποιητικά για το Scottish Vocational Educational Council (SCOTVEC), αλλά και πιστοποιητικά που απαιτούνται για την παρακολούθηση σύντομων μαθημάτων για το SEB.

Ήδη από τη δεκαετία του 1960 τέθηκε στη Βρετανία το ζήτημα της «διαφορετικότητας» όπως αυτή ορίζεται μέσα από το πρίσμα της διαπολιτισμικής προσέγγισης για την εκπαίδευση. Η Βρετανία, εξάλλου, ήδη από πολλές δεκαετίες νωρίτερα, υπήρξε πόλος έλξης για μετανάστες από άλλες χώρες. Από τη δεκαετία του 1960 κι έπειτα άρχισε να τονίζεται περισσότερο η ανάγκη για καθιέρωση της αγγλικής γλώσσας ως δεύτερης για την περίπτωση των μεταναστών, αλλά και των μειονοτήτων που ζουν στο έδαφος της χώρας⁸¹. Στη δεκαετία του 1970 άρχισε να καθιερώνεται η διαπολιτισμική αγωγή, ενώ την επόμενη δεκαετία, του 1980, σταδιακά το ενδιαφέρον στράφηκε προς την «εκπαίδευση για την αντίληψη του ρατσισμού». Η αντιρατσιστική παιδεία θεωρήθηκε εξαιρετικά σημαντική προϋπόθεση για την ομαλή συνύπαρξη όλων των ανθρώπων στα εδάφη της Βρετανίας.

⁸¹ Συλλογικό (2001). *Εκπαίδευση: Πολιτισμικές διαφορές και κοινωνικές ανισότητες, εθνοπολιτισμικές διαφορές και εκπαίδευση*. Τόμος Β. Πάτρα: ΕΑΠ.

2. 4. 2. Οι στόχοι των Αναλυτικών Προγραμμάτων του βρετανικού εκπαιδευτικού συστήματος

Μέσα από το Αναλυτικό Πρόγραμμα των βρετανικών σχολείων γίνεται κατανοητό ότι υπάρχει μέριμνα ώστε να καλλιεργούνται στους μαθητές διαφορετικές δεξιότητες που δεν σχετίζονται άμεσα με το διδακτικό αντικείμενο, όπως είναι η ηθική καλλιέργεια και η ανάληψη ηγετικών ρόλων στα πλαίσια μίας ομάδας. Η προφορική επικοινωνία βρίσκεται στο επίκεντρο της διδασκαλίας, ενώ οι μαθητές ενθαρρύνονται να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να εκφράζουν τη γνώμη τους, αφού θεωρείται ότι με τον τρόπο αυτό μπορούν να μάθουν να κρίνουν και να συμμετέχουν στις καταστάσεις της πραγματικής, καθημερινής ή επαγγελματικής ζωής που πρόκειται να αντιμετωπίσουν αργότερα, ως πολίτες στην βρετανική ή σε κάποια άλλη κοινωνία⁸². Η καλλιέργεια δεξιοτήτων λήψης αποφάσεων, επίλυσης προβλημάτων, συνεργασίας με τους άλλους, κριτικής σκέψης και αξιολόγησης, καθώς και η προετοιμασία των μαθητών για τη δημόσια ζωή κατέχουν σημαντική θέση⁸³. Αξίζει, τέλος, να επισημανθεί ότι μεταξύ των άλλων αντικειμένων οι μαθητές στα αγγλικά σχολεία μελετούν και την αρχαία ελληνική γραμματεία, η αξία της οποίας είναι ιδιαίτερος αναγνωρισμένη, αλλά και τη Βίβλο, ως μία επιρροή της Προτεσταντικής Εκκλησίας στο χώρο της εκπαίδευσης⁸⁴. Ο συνδυασμός αυτός θυμίζει έντονα και τον αντίστοιχο συνδυασμό στα ελληνικά σχολεία, αλλά και τη διαμόρφωση του βυζαντινού συστήματος εκπαίδευσης, όπου τόσο η αρχαία ελληνική γραμματεία όσο και η Ορθόδοξη χριστιανική θρησκεία είχαν σημαντική θέση.

Το βρετανικό εκπαιδευτικό σύστημα, όπως συμβαίνει και με τα δύο προηγούμενα, δίνει έμφαση στην προετοιμασία των μαθητών για την έξοδό τους στην

⁸² Καρατζιά – Σταυλιώτη, Ε., Κούτρα, Χ. & Σοφού, Ε. (2004). Η διαθεματική προσέγγιση στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών. Διερεύνηση και αξιολογική προσέγγιση παραδειγμάτων από την ευρωπαϊκή εμπειρία και πρακτική. στο Γ. Μπαγάκης (επιμ.). *Ο εκπαιδευτικός και το Αναλυτικό Πρόγραμμα*. Αθήνα: Μεταίχιμο.

⁸³ Bousted, M. (2003). English or literacy? – That is the question. *English Teaching: Practice and Critique*, 2(3), 72 – 82.

⁸⁴ Καπραβέλου, Α. (2007). Το ελληνικό, αγγλικό και ιρλανδικό Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Γλώσσας επιπέδου Γυμνασίου: μια κριτική και συγκριτική παρουσίαση. Ανακοίνωση στο 18^ο Διεθνές Συμπόσιο Θεωρητικής και Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας. Μάιος 2007. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

κοινωνία και τη ζωή τους ως πολίτες στο βρετανικό κράτος. Όπως φαίνεται από την παρουσίαση των βασικών δεξιοτήτων που προωθούνται μέσα από τα Αναλυτικά Προγράμματα, εκτός από τις γνώσεις που ασφαλώς είναι απαραίτητο να παρέχονται μέσω των διάφορων διδακτικών αντικειμένων, οι μαθητές καλούνται να καλλιεργήσουν συνολικά την προσωπικότητά τους και ιδιαιτέρως εκείνα τα στοιχεία που θα τους καταστήσουν χρήσιμους και σκεπτόμενους πολίτες, όταν μετά την ενηλικίωσή τους θα έλθουν σε αυτή τη θέση. Για ακόμη μια φορά θα πρέπει να τονιστεί πως αυτή είναι μία σημαντική αναλογία με την πραγματικότητα της αρχαίας ελληνικής εκπαίδευσης, η οποία επίσης περιελάμβανε την εξοικείωση με διαφορετικά διδακτικά αντικείμενα, αλλά είχε ως βαθύτερο στόχο τη διαμόρφωση των μελλοντικών πολιτών που θα αποτελέσουν κεφάλαιο για την εκάστοτε πόλη – κράτος και θα μπορέσουν να ωφελήσουν τους συμπολίτες τους και το κοινωνικό σύνολο μέσα από τη δράση και τη σκέψη τους.

2. 5. Η περίπτωση της Ιταλίας

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση βασικών στοιχείων για τα εκπαιδευτικά συστήματα επιλεγμένων κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιστρέφουμε στη Νότια Ευρώπη και πιο συγκεκριμένα στην Ιταλία. Πρόκειται για μία ακόμη χώρα που αποτελεί μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το εκπαιδευτικό της σύστημα έχει κάνει βήματα προς την κατεύθυνση της προσαρμογής του στις επιταγές της κοινής εκπαιδευτικής πολιτικής που αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Σύμφωνα με την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόοδο που σχετίζεται με την εναρμόνιση του ιταλικού εκπαιδευτικού συστήματος με τις επιταγές του Στρατηγικού Πλαισίου για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση 2020:

«Η μεταρρύθμιση της σχολικής εκπαίδευσης του 2015 και το εθνικό σύστημα για την αξιολόγηση των σχολείων είναι σε διαδικασία εφαρμογής και θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε βελτίωση των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων. Παρότι εξακολουθεί να υπερβαίνει τον μέσο όρο της ΕΕ, το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου μειώνεται με σταθερούς ρυθμούς. Το ποσοστό συμμετοχής στην προσχολική

εκπαίδευση είναι υψηλό για την ηλικιακή ομάδα τεσσάρων έως έξι ετών. Δίνεται μεγαλύτερη προσοχή στην ποιότητα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ το πλαίσιο για τη διάθεση δημόσιας χρηματοδότησης στα πανεπιστήμια έχει βελτιωθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Στην Ιταλία παρατηρείται το χαμηλότερο ποσοστό ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην ΕΕ για την ηλικιακή ομάδα 30-34 ετών. Το σύστημα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης υποχρηματοδοτείται και βρίσκεται αντιμέτωπο με το πρόβλημα του γηράσκοντος διδακτικού προσωπικού, ο αριθμός του οποίου μειώνεται. Η μετάβαση από την εκπαίδευση στην εργασία είναι δύσκολη, ακόμη και για τα άτομα με υψηλή ειδίκευση. Το γεγονός αυτό προκαλεί «διαρροή εγκεφάλων»⁸⁵.

Η υποχρεωτική εκπαίδευση στην Ιταλία παρέχεται δωρεάν σε όλους τους μαθητές που εγγράφονται σε αυτή, ενώ οι δήμοι και οι κοινότητες παρέχουν στους μαθητές τα σχολικά τους βιβλία. Εντούτοις, οι μαθητές στη μέση εκπαίδευση καλούνται να καταβάλουν αντίτιμο για τα βιβλία που χρειάζονται κατά τη φοίτησή τους στα ιταλικά σχολεία.

2. 5. 1. Η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος της Ιταλίας

Η εκπαίδευση στο ιταλικό εκπαιδευτικό σύστημα ξεκινά στην ηλικία των έξι ετών και είναι υποχρεωτική έως και την ηλικία των δεκαέξι. Διακρίνεται σε πέντε επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο περιλαμβάνει την Προσχολική εκπαίδευση και το αντίστοιχο νηπιαγωγείο (*scuola dell' infanzia*). Στο δεύτερο επίπεδο βρίσκεται η Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, το δημοτικό σχολείο (*scuola primaria* ή *scuola elementare*). Ακολουθεί η κατώτερη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (*scuola secondaria di primo grado* ή *scuola media inferior*) και έπειτα, η ανώτερη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (*scuola secondaria di secondo grado* ή *scuola media superior*). Τέλος, η πέμπτη βαθμίδα της εκπαίδευσης περιλαμβάνει τις πανεπιστημιακές σπουδές (*universita*), οι οποίες παρέχονται είτε από δημόσια είτε από ιδιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα.

⁸⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016). *Έκθεση παρακολούθησης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης του 2016. Ελλάδα*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ. 20.

Αναφορικά με τους τίτλους σπουδών που οι μαθητές λαμβάνουν κατά τη φοίτησή τους στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης, αυτοί έχουν ως εξής: στο τέλος των πέντε ετών της στοιχειώδους εκπαίδευσης, οι μαθητές λαμβάνουν μέρος σε απολυτήριες εξετάσεις, οι οποίες ονομάζονται *esami di licenza elementare*. Οι εξετάσεις αυτές τους δίνουν τη δυνατότητα να προχωρήσουν στην επόμενη βαθμίδα, δηλαδή στη μέση εκπαίδευση. Στην περίπτωση που ένας μαθητής δεν πετύχει στις εξετάσεις αυτές, είναι αναγκασμένος να επαναλάβει την τελευταία τάξη και να λάβει ξανά μέρος στις εξετάσεις. Εντούτοις, αυτό δεν συμβαίνει συχνά. Έπειτα, μετά το πέρας των τριών ετών της μέσης εκπαίδευσης οι μαθητές καλούνται και πάλι να συμμετέχουν σε εξεταστική διαδικασία, η οποία ονομάζεται *esame di licenza media*. Έπειτα από την επιτυχία στις εξετάσεις αυτές, λαμβάνουν το απολυτήριό τους, το οποίο ονομάζεται *diploma di licenza media*. Με το απολυτήριο αυτό μπορούν να γίνουν δεκτοί στο εκπαιδευτικό ίδρυμα της Μέσης Ανωτέρας Εκπαίδευσης που επιθυμούν. Η βαθμολογία που έχουν συγκεντρώσει στις εξετάσεις καθορίζει τη συνολική τους βαθμολογία⁸⁶.

Η Μέση Ανώτερη Εκπαίδευση αντιστοιχεί στον δεύτερο κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και σε αυτή φοιτούν μαθητές ηλικίας από τα 14 έως τα 19 έτη. Πρόκειται για εκπαίδευση μη υποχρεωτικού χαρακτήρα και μετά την ολοκλήρωσή της οι μαθητές μπορούν να επιλέξουν εάν θα συνεχίσουν τη φοίτησή τους σε κάποιο ίδρυμα της Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση που παρέχεται σε αυτή τη βαθμίδα διακρίνεται σε επιμέρους κατηγορίες. Αρχικά, υπάρχει η ειδίκευση της θεωρητικής ή της θετικής κατεύθυνσης, ανάλογα με την προτίμηση του μαθητή. Το *Liceo Classico* και το *Liceo Scientifico* αναλαμβάνουν το ρόλο της προετοιμασίας των μαθητών για την Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Πρόκειται για τις δύο συνηθέστερες επιλογές των μαθητών στην Ιταλία. Η διάρκεια της φοίτησης είναι τετραετής. Άλλες πιθανές επιλογές περιλαμβάνουν την καλλιτεχνική εκπαίδευση μέσα από το καλλιτεχνικό λύκειο (*Liceo Artistico*) και τα καλλιτεχνικά ινστιτούτα (*Istituti d' arte*), όπου η διάρκεια σπουδών είναι τετραετής και τριετής αντιστοίχως, την εκπαίδευση

⁸⁶ Το εκπαιδευτικό σύστημα και η διαμονή στην Ιταλία. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα https://dasta.cs.teicrete.gr/documents/10310/341120/ekpaideutiko_sustima_italia.pdf, στις 19/9/2017.

τεχνικής κατεύθυνσης μέσα από την επιλογή εννέα διαφορετικών ειδών ινστιτούτων⁸⁷ και την επαγγελματική εκπαίδευση με πενταετείς σπουδές, από όπου δίνεται και η δυνατότητα συνέχισης της φοίτησης σε κάποιο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Με την ολοκλήρωση της φοίτησης στη Μέση Ανώτερη Εκπαίδευση οι μαθητές λαμβάνουν μέρος στις απολυτήριες εξετάσεις (esame di maturità), οι οποίες αποτελούνται από δύο γραπτές δοκιμασίες και μία προφορική. Οι εξετάσεις αυτές διοργανώνονται από το Υπουργείο, ενώ ο τίτλος σπουδών που λαμβάνουν οι μαθητές είναι διαφορετικός, ανάλογα με το είδος της εκπαίδευσης που είχαν επιλέξει.

2. 5. 2. Οι στόχοι του ιταλικού εκπαιδευτικού συστήματος

Ο στόχος της εκπαίδευσης ήδη από την Πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι να διευκολύνει τους μαθητές ώστε να αποκτήσουν τις βασικές γνώσεις και δεξιότητες που απαιτούνται ώστε να αναπτυχθούν σε ατομικό επίπεδο, αλλά και να ενταχθούν στην κοινωνία της Ιταλίας, αλλά και της Ευρώπης συνολικά, προάγοντας παράλληλα το σεβασμό προς το διαφορετικό και την αρμονική συνύπαρξη και αλληλεπίδραση στα πλαίσια των σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Τα βασικά αντικείμενα που περιλαμβάνονται στα Αναλυτικά Προγράμματα για τους μαθητές των Δημοτικών Σχολείων είναι η ιταλική γλώσσα, η αγγλική γλώσσα, η ιστορία, η γεωγραφία, τα μαθηματικά, η φυσική, τη τεχνολογία, η μουσική, η τέχνη, η φυσική αγωγή και προαιρετικά η διδασκαλία της Καθολικής θρησκείας⁸⁸.

Οι δεξιότητες που προάγονται μέσα από το ιταλικό εκπαιδευτικό σύστημα θεωρείται ότι θα είναι εξαιρετικά χρήσιμες στους μαθητές όταν θα κληθούν να ενταχθούν τόσο στην κοινωνία όσο και στην αγορά εργασίας, σε ένα περιβάλλον που διαμορφώνεται υπό την επίδραση της παγκοσμιοποίησης και των σύγχρονων

⁸⁷ Οι μαθητές μπορούν να επιλέξουν ανάμεσα στο γεωπονικό τεχνολογικό ινστιτούτο, το εμπορικό ινστιτούτο, το τεχνολογικό ινστιτούτο επιχειρησιακών σπουδών και αλληλογράφων ξένων γλωσσών, το ινστιτούτο τουρισμού, το τεχνολογικό τοπογραφικό ινστιτούτο, το τεχνολογικό βιομηχανικό ινστιτούτο, το ινστιτούτο εξωτερικού εμπορίου, το ναυτιλιακό ινστιτούτο και το ινστιτούτο οικιακής οικονομίας. Σε κάθε περίπτωση, οι σπουδές είναι πενταετείς.

⁸⁸ MIUR – INDIRE (2014). The Italian education system. *I Quaderni di Eurydice*, N. 30. Ministero dell'istruzione, dell'università e della ricerca (MIUR) – Unita Italiana di Eurydice (INDIRE).

κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων⁸⁹. Μέσω της διδασκαλίας δίνεται έμφαση, εκτός των άλλων, στη συνολική καλλιέργεια των μαθητών, καθώς και στην ενίσχυση της αυτονομίας τους και της προθυμίας τους να αναλάβουν ρίσκα ώστε να προσεγγίσουν μόνοι τους τη γνώση. Οι δεξιότητες αυτές θεωρούνται εξαιρετικά σημαντικές. Προχωρώντας και στα ανώτερα επίπεδα, οι μαθητές εξασκούν τις δεξιότητες επικοινωνίας, τις μεταγνωστικές δεξιότητες, μαθαίνουν να συνεργάζονται και να συμμετέχουν στις εργασίες μίας ομάδας, αλλά και να εργάζονται αυτόνομα, να λύνουν προβλήματα και να συσχετίζουν διαφορετικές καταστάσεις, να αντλούν και να ερμηνεύουν την πληροφορία⁹⁰.

Τα μαθήματα που περιλαμβάνονται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα των μαθητών στην Ιταλία θυμίζουν σε μεγάλο βαθμό το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Παράλληλα, ωστόσο, από το σχολικό έτος 2009 – 2010 έχει προστεθεί και ένα ακόμη διδακτικό αντικείμενο, το οποίο ονομάζεται «Citizenship and Consitution» και συνδέεται με την καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας, αλλά και της ταυτότητας του ευρωπαϊού πολίτη, έτσι όπως υπαγορεύεται από τη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το εκπαιδευτικό σύστημα της Ιταλίας εστιάζει στην ανάδειξη των μοναδικών στοιχείων της χώρας, εντούτοις δίνει έμφαση και στη σύγχρονη ευρωπαϊκή πραγματικότητα, καθώς, όπως φαίνεται, έχει γίνει αντιληπτό ότι οι μαθητές πρόκειται να ενταχθούν σε μία κοινωνία όπου περισσότερο από κάθε άλλη φορά θα έχουν την ανάγκη να συναναστραφούν με ανθρώπους διαφορετικού πολιτισμικού υπόβαθρου και, πολύ συχνά, να ενταχθούν οι ίδιοι ως μετανάστες σε κοινωνίες διαφορετικών χωρών. Έτσι, μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα οι μαθητές από μικρή ηλικία προετοιμάζονται για την προοπτική αυτή. Παρόμοια επίδραση παρατηρείται, ασφαλώς, και στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα όπου οι μαθητές μέσα από το μάθημα κυρίως της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής προετοιμάζονται για να αντιμετωπίσουν αυτή την προοπτική, καθώς μεταξύ άλλων το μάθημα αυτό στοχεύει στην «... πολιτισμική ανάπτυξη, με την ενίσχυση της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών, τη συνειδητοποίηση της φύσης και του ρόλου

⁸⁹ UNESCO (2012). *World data on Education. Données mondiales de l'éducation. Datos Mundiales de Educación*. VII Ed. 2010/2011. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα <http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/Italy.pdf>, στις 10/5/2017.

⁹⁰ MIUR – INDIRE, 2014, ό. π.

των διαφόρων ομάδων στις οποίες ανήκουν, και την αποδοχή της διαφορετικότητας και του πλουραλισμού»⁹¹.

Όπως φαίνεται από την παρουσίαση των βασικών στοιχείων του ιταλικού εκπαιδευτικού συστήματος, στοιχεία της αρχαίας ελληνικής παιδείας ενυπάρχουν και σε αυτό, όπως είναι, για παράδειγμα, η έμφαση στην καλλιέργεια των στοιχείων που χαρακτηρίζουν τον ικανό πολίτη και που αποτελούν όφελος τόσο για τον ίδιο όσο και για την κοινωνία. Την ίδια στιγμή, γίνεται προσπάθεια για έμφαση και των στοιχείων εκείνων που προωθούνται από τη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την παιδεία και τους στόχους που τα κράτη – μέλη προτείνεται να προωθήσουν μέσα από τα εκπαιδευτικά τους συστήματα έτσι ώστε να ακολουθήσουν την κοινή γραμμή που θα συμβάλλει στη διασφάλιση της συνοχής μεταξύ τους, χωρίς ασφαλώς να παραγνωρίζεται ο σεβασμός στη διαφορετικότητα του καθενός.

Συμπεράσματα

Ο στόχος της αρχαίας ελληνικής παιδείας τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο ήταν η ολόπλευρη καλλιέργεια των νέων και η διαμόρφωση των μελλοντικών πολιτών, οι οποίοι θα ήταν χρήσιμα μέλη στην κοινωνία και θα είχαν τη δυνατότητα να υπηρετήσουν με τον καλύτερο τρόπο το σύνολο. Συνολικά, λοιπόν, η ελληνική παιδεία αποσκοπούσε στην κοινωνική ευημερία, την ανάπτυξη της κοινότητας και όχι αποκλειστικά και μόνο του ατόμου. Ασφαλώς, όπως ήδη έχει αναφερθεί, η ελληνική παιδεία δεν ήταν μία και ενιαία, αλλά είχε διαφορετικά χαρακτηριστικά μεταξύ των πόλεων της ελληνικής επικράτειας, ωστόσο η αξία της και τα ζητούμενά της παρέμεναν παρόμοια σε όλες τις περιπτώσεις.

Η επίδραση της αρχαίας ελληνικής σκέψης και του πολιτισμού, όπως αναπτύχθηκε στον αρχαίο κόσμο, αλλά και όπως εξελίχθηκε στη διάρκεια των

⁹¹ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2003β). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/1odeppsaps_kpa.pdf, στις 10/5/2017.

μετέπειτα χρόνων, είναι σημαντική και εμφανής στα εκπαιδευτικά συστήματα όχι μόνο της Ελλάδας, αλλά και άλλων ευρωπαϊκών κρατών. Το γεγονός αυτό δεν προκαλεί εντύπωση αν αναλογιστεί κανείς τη σπουδαιότητα της συμβολής του πολιτισμού αυτού στη διαμόρφωση του σύγχρονου προσώπου της Ευρώπης και των κρατών που την απαρτίζουν. Εξάλλου, ορισμένοι από τους στόχους της αρχαιοελληνικής παιδείας μπορούν να αξιοποιηθούν αντίστοιχα και στα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα. Για παράδειγμα, η εκπαίδευση χρειάζεται να είναι προσανατολισμένη προς τη διαμόρφωση των μελλοντικών πολιτών, οι οποίοι θα ζουν και θα δραστηριοποιούνται ανάλογα με τα ήθη και τις ανάγκες της εκάστοτε κοινωνίας.

Ο προσανατολισμός των εκπαιδευτικών συστημάτων, με βάση τα παραπάνω, δε μπορεί να περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στην απόκτηση γνώσεων και την καλλιέργεια δεξιοτήτων, αν και πρόκειται ασφαλώς για σημαντικές παραμέτρους του σχεδιασμού τους. Εντούτοις, είναι σημαντικό ο σχεδιασμός των εκπαιδευτικών συστημάτων να προσανατολίζεται και σε άλλες κατευθύνσεις, όπως είναι η διάπλαση του χαρακτήρα και η απόκτηση αξιών και αρχών που θα διασφαλίσουν την εξέλιξη των μικρών μαθητών σε δίκαιους και άξιους πολίτες, οι οποίοι θα γνωρίζουν και θα σέβονται το πλαίσιο της κοινωνίας στην οποία ζουν και δραστηριοποιούνται και θα είναι σε θέση να υπηρετήσουν τους σκοπούς της με τον καλύτερο δυνατό τρόπο συμβάλλοντας στην ανάπτυξη και την ευημερία της με κάθε δυνατό τρόπο. Έτσι, η εκπαίδευση μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικά οφέλη για την κοινωνία συνολικά, αλλά και για το κάθε άτομο ξεχωριστά, να συμβάλλει στην ομαλή και αρμονική συνύπαρξη και συνεργασία όλων προς όφελος του συνόλου, αλλά και στην ατομική ανάπτυξη του καθενός από τα μέλη της. Ο σκοπός αυτός είναι εμφανής στην αρχαιοελληνική παιδεία και ενυπάρχει και στα εκπαιδευτικά συστήματα των σύγχρονων ευρωπαϊκών κρατών που μελετήθηκαν στα πλαίσια της παρούσας μελέτης.

Η ένταξη της Ελλάδας και των υπόλοιπων κρατών στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτέλεσε μία ευκαιρία, αλλά ταυτόχρονα και μία πρόκληση για τα κράτη, μεταξύ άλλων και στον τομέα της εκπαίδευσης. Η προσπάθεια της κεντρικής πλέον εξουσίας για διαμόρφωση κοινών κανόνων και πλαισίων λειτουργίας σε όλους τους τομείς αποσκοπεί στη δημιουργία κατευθύνσεων που θα συμβάλλουν στην ενίσχυση της συνοχής και την ενθάρρυνση της αλληλεπίδρασης και της ανταλλαγής ιδεών, αλλά και

πολιτών μεταξύ των κρατών – μελών. Η διαμόρφωση κοινών κατευθύνσεων για το χώρο της εκπαίδευσης μπορεί να συμβάλλει στην επίτευξη αυτού του αποτελέσματος με δεδομένο ότι πρόκειται για το χώρο που μετά την οικογένεια αναλαμβάνει να γαλουχήσει τους μελλοντικούς πολίτες και να διαμορφώσει τη στάση και τη συνείδησή τους.

Η ύπαρξη κοινών κατευθύνσεων, από την άλλη, δεν είναι από μόνη της ικανή να οδηγήσει στην επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος αφού σε κάθε περίπτωση η ηγεσία κάθε κράτους – μέλους μπορεί, και οφείλει, να διατηρήσει και να ενισχύσει και τη μοναδικότητά του, να τονίσει μέσα από το εκπαιδευτικό του σύστημα τα στοιχεία εκείνα που διαφοροποιούν τον κάθε λαό και που αποτελούν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Αυτό κατέστη εμφανές και από την ανάπτυξη των τεσσάρων μελετών περίπτωσης που παρουσιάστηκαν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Έτσι, η μετάδοση των χαρακτηριστικών που θα πρέπει να έχει ο ευρωπαίος πολίτης μέσω των εκπαιδευτικών συστημάτων συμπληρώνεται από την ανάπτυξη των χαρακτηριστικών του πολίτη του κάθε κράτους – μέλους ξεχωριστά. Με τον τρόπο αυτό θεωρείται ότι μπορεί να επιτευχθεί ο στόχος της ανάπτυξης της συνοχής μεταξύ των διαφορετικών κρατών, αλλά στη βάση του σεβασμού για τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του καθενός.

Επιπλέον, η ολόπλευρη ανάπτυξη, η οποία, όπως κατέστη εμφανές από την ανάλυση του πρώτου κεφαλαίου της εργασίας, αποτέλεσε βασική κατεύθυνση και στόχο της παιδείας στην αρχαία Ελλάδα, φαίνεται πως όλο και περισσότερο επιδιώκεται και μέσα από τα Αναλυτικά Προγράμματα των σύγχρονων εκπαιδευτικών συστημάτων των ευρωπαϊκών κρατών, καθώς έχει αναγνωριστεί από την επιστημονική κοινότητα η σπουδαία αξία της καλλιέργειας ποικίλων δεξιοτήτων μέσα από το χώρο του σχολείου. Η έμφαση στις τέχνες και τη φυσική αγωγή που αποτελούσαν σημαντικό μέρος της αρχαίας ελληνικής παιδείας ενυπάρχει στα σύγχρονα Αναλυτικά Προγράμματα, αν και ο βαθμός της ένταξής τους σε αυτά διαφέρει μεταξύ των διάφορων κρατών – μελών. Πάντως, είναι γεγονός ότι η εξέλιξη των εκπαιδευτικών συστημάτων ενδέχεται να οδηγήσει σε ακόμη μεγαλύτερη έμφαση στους τομείς αυτούς, καθώς όλο και περισσότερο φαίνεται ότι οι ερευνητές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η παροχή γνώσεων μόνο δεν αρκεί, αλλά είναι σημαντικό το σχολείο να προωθεί την καλλιέργεια και άλλων δεξιοτήτων. Το ίδιο τονίζεται και από την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς στα

πλαίσια της δια βίου μάθησης, η οποία κερδίζει διαρκώς έμφαση τα τελευταία χρόνια, προωθείται η αντίληψη ότι το σχολείο θα πρέπει να προσφέρει στους μαθητές του την ευκαιρία να αποκτήσουν ποικίλα εφόδια που θα αξιοποιήσουν στην ενήλικη ζωή τους και σχετίζονται όχι μόνο με τη γνώση, αλλά και με τις κοινωνικές δεξιότητες, τις δεξιότητες επικοινωνίας και γενικώς με τους τομείς που μπορούν να τους βοηθήσουν να πετύχουν τους στόχους που πρόκειται να θέσουν στην προσωπική, αλλά και την επαγγελματική τους ζωή.

Τέλος, αν επιχειρήσουμε μία συγκριτική προσέγγιση ανάμεσα στα εκπαιδευτικά συστήματα των τεσσάρων κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που παρουσιάστηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης, εύλογα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι μεταξύ τους υπάρχουν αναλογίες, αλλά και διαφοροποιήσεις. Σε πρώτη ανάγνωση, καθίσταται εμφανές ότι και στις τέσσερις περιπτώσεις μέσω της κεντρικής πολιτικής και των Αναλυτικών Προγραμμάτων που βρίσκονται σε εφαρμογή, τα σχολεία προωθούν στοιχεία όπως είναι η πνευματική καλλιέργεια, η διαμόρφωση των μελλοντικών πολιτών που θα αποτελέσουν κεφάλαιο για την κάθε χώρα ξεχωριστά, αλλά και για την Ευρωπαϊκή Ένωση συνολικά και θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κοινωνιών στις οποίες πρόκειται να ζήσουν και να δραστηριοποιηθούν μετά από την ενηλικίωσή τους και την ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Από την άλλη πλευρά, οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των τεσσάρων συστημάτων δεν λείπουν, καθώς δεξιότητες που προωθούνται σε κάποιο από αυτά μπορεί να απουσιάζουν από κάποιο άλλο. Για παράδειγμα, το βρετανικό εκπαιδευτικό σύστημα, όπως προαναφέρθηκε μεριμνά για την καλλιέργεια των δεξιοτήτων που απαιτούνται ώστε οι μαθητές να είναι σε θέση να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και ηγετικούς ρόλους σε μία ομάδα, ενώ το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν είναι προσανατολισμένο προς αυτή την κατεύθυνση, τουλάχιστον όχι στον ίδιο βαθμό.

Ας επιχειρήσουμε μία σύγκριση των τεσσάρων εκπαιδευτικών συστημάτων μεταξύ τους. Όσον αφορά, κατ' αρχήν, την περίπτωση του ελληνικού κράτους, η διαμόρφωση του σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος φέρει ασφαλώς επιδράσεις από την αρχαία ελληνική και τη βυζαντινή παιδεία. Εντούτοις, η διαμόρφωσή του κατά τα πρώτα έτη μετά τη σύσταση του ελεύθερου ελληνικού κράτους επηρεάστηκε σαφώς από το γαλλικό και το βαυαρικό σύστημα. Αυτό σημαίνει ότι διαμορφώθηκε στη βάση

στοιχείων από αυτά τα εκπαιδευτικά συστήματα, τα οποία, μάλιστα, έχουν μείνει ως κατάλοιπα έως και τη σημερινή εποχή. Είναι γεγονός ότι στη διάρκεια των νεότερων χρόνων το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας προσαρμόστηκε προς περισσότερο ανθρωπιστικά ιδεώδη και επιχειρήθηκε να αποδεσμευτεί από τον εθνικό και θρησκευτικό της χαρακτήρα. Οι προσπάθειες αυτές την έφεραν πιο κοντά στην αρχαία ελληνική παιδεία. Αυτός ο χαρακτήρας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος παραμένει σε μεγάλο βαθμό έως και σήμερα. Η έμφαση στη φυσική και την πνευματική διάσταση της υγείας είναι σύμφυτη με τα σύγχρονα Αναλυτικά Προγράμματα και αυτό είναι στοιχείο που σαφώς συνάδει και με τις αρχές της αρχαίας ελληνικής παιδείας, η οποία στόχευε στην ολόπλευρη ανάπτυξη του ατόμου.

Το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα δίνει και αυτό έμφαση στη σπουδαιότητα της σωματικής υγείας των μαθητών, γι' αυτό και η ύπαρξη γυμναστηρίων και κολυμβητηρίων στα σχολεία είναι κοινός τόπος. Η μουσική και το θέατρο, στοιχεία θεμελιώδη της αρχαίας ελληνικής παιδείας, έχουν σημαντική θέση στα Αναλυτικά Προγράμματα των γερμανικών σχολείων και οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τις τέχνες από πολύ νωρίς. Θεωρείται, λοιπόν, όπως ακριβώς και στην περίπτωση της αρχαίας Ελλάδας, ότι η τέχνη αποτελεί απαραίτητο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας και συμβάλλει στην ανάπτυξη του παιδιού. Τόσο η τέχνη, όσο και ο αθλητισμός αποτελούν ουσιώδη στοιχεία του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ το ίδιο ισχύει και για το γεγονός ότι η έμφαση κατά τα πρώτα έτη της εκπαίδευσης του παιδιού εντοπίζεται στην καλλιέργεια των βασικών δεξιοτήτων, όπως είναι η ανάγνωση, η γραφή και η αριθμητική. Η έμφαση στην τέχνη διαφοροποιεί το εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας από αυτό της Ελλάδας, όπου, αν και η τέχνη έχει τη θέση της στα Αναλυτικά Προγράμματα, η θέση αυτή δεν είναι ιδιαίτερα ισχυρή.

Στην περίπτωση της Βρετανίας ισχύει το ίδιο με τη Γερμανία σε ό,τι αφορά την έμφαση στην τέχνη και τη μουσική. Πρόκειται για αντικείμενα που θεωρείται ότι μπορεί να συμβάλλουν σημαντικά στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού και πιο συγκεκριμένα στην πνευματική του καλλιέργεια. Για το λόγο αυτό δίνεται έμφαση ιδιαίτερα στο θέατρο και τη δραματοποίηση, η οποία θεωρείται ότι έχει ύψιστο παιδαγωγικό ενδιαφέρον. Η φυσική αγωγή, επίσης, έχει τη θέση της στο Βρετανικό εκπαιδευτικό σύστημα, ίσως λίγο λιγότερο σε σχέση με ό,τι συμβαίνει στην περίπτωση της Γερμανίας.

Ιδιαιτερότητα του Βρετανικού εκπαιδευτικού συστήματος αποτελεί το γεγονός ότι αυτό δεν είναι ενιαίο, αλλά διαφοροποιείται μεταξύ των διάφορων περιοχών. Έτσι, για παράδειγμα η Βόρεια Ιρλανδία και η Σκωτία έχουν εκπαιδευτικά συστήματα ελαφρώς διαφοροποιημένα. Εντούτοις, η βασική φιλοσοφία των εκπαιδευτικών συστημάτων παραμένει η ίδια, παρά τις διαφοροποιήσεις.

Τέλος, σε ό,τι αφορά το εκπαιδευτικό σύστημα της Ιταλίας, αυτό έχει επίσης επιρροές από την αρχαία ελληνική και βυζαντινή παιδεία. Το ιταλικό εκπαιδευτικό σύστημα έχει αρκετές αναλογίες με το αντίστοιχο ελληνικό και αυτό δεν προκαλεί ιδιαίτερη έκπληξη, αφού πρόκειται για μία ακόμη χώρα της Μεσογείου, που βρίσκεται πολύ κοντά στην Ελλάδα και πιο κοντά στον αρχαίο ελληνικό και το βυζαντινό πολιτισμό, τόσο από την άποψη του χώρου όσο και από την άποψη της κουλτούρας. Το εκπαιδευτικό σύστημα της Ιταλίας, λοιπόν, προσανατολίζεται στην καλλιέργεια του σύγχρονου πολίτη, ο οποίος θα έχει, όταν φτάσει στην ενηλικίωση, τις δεξιότητες που απαιτούνται ώστε να αναλάβει τα καθήκοντα που του αναλογούν. Η έμφαση στην ιδιότητα του πολίτη είναι ένα ακόμη στοιχείο που χαρακτήριζε την αρχαία ελληνική παιδεία.

Οι διαφοροποιήσεις μπορεί να γίνουν ακόμη περισσότερο εμφανείς εάν ληφθούν υπόψη όχι τόσο οι θεωρητικές προσεγγίσεις που αποτυπώνονται στα Αναλυτικά Προγράμματα του κάθε κράτους, αλλά οι συνθήκες υπό τις οποίες γίνεται η πρακτική τους εφαρμογή. Για παράδειγμα, η απουσία ευελιξίας και ο αυξημένος συγκεντρωτισμός που οδηγεί σε εξάρτηση από την κεντρική εξουσία είναι βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Σε αυτό το πλαίσιο, η προσήλωση στη διδακτέα ύλη που πρέπει να καλυφθεί μέσα από το χώρο του σχολείου συχνά δεν επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς να εστιάσουν στην καλλιέργεια των δεξιοτήτων εκείνων που δεν σχετίζονται άμεσα με αυτή την ύλη. Αντίθετα, τα περισσότερο ευέλικτα και αποκεντρωμένα συστήματα, όπως είναι αυτό της Γερμανίας με την ιδιόμορφη κατάσταση που διαμορφώνεται εξαιτίας της διαίρεσης της χώρας σε κρατίδια, δίνουν και την ευκαιρία στα σχολεία να προσαρμόσουν την πολιτική και τις επιδιώξεις τους με σεβασμό τόσο στις επιδιώξεις της κεντρικής ηγεσίας όσο και στις ανάγκες του μαθητικού πληθυσμού.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, λοιπόν, τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η παρούσα εργασία είναι επιγραμματικά τα ακόλουθα:

- Η αρχαία ελληνική παιδεία είχε ως απώτερο σκοπό τη συνολική ανάπτυξη τόσο του πνεύματος όσο και του σώματος. Έδινε έμφαση όχι μόνο στο γνωστικό κομμάτι, αλλά και στην άσκηση, αλλά και την τέχνη.
- Η αρχαία ελληνική εκπαίδευση είχε στο επίκεντρό της τη διαμόρφωση των μελλοντικών πολιτών, στόχος που παραμένει εμφανής και σήμερα σε πολλά εκπαιδευτικά συστήματα.
- Η επίδραση της αρχαίας ελληνικής και της βυζαντινής παιδείας είναι εμφανής στα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα, όχι μόνο της Ελλάδας, αλλά και ευρύτερα της Ευρώπης.
- Τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα προσανατολίζονται και σε κατευθύνσεις όπως είναι η διάπλαση του χαρακτήρα και η απόκτηση αξιών και αρχών που θα διασφαλίσουν την εξέλιξη των μικρών μαθητών σε δίκαιους και άξιους πολίτες.
- Η ολόπλευρη ανάπτυξη αποτέλεσε βασικό στόχο ήδη από τα πρώτα βήματα της διαμόρφωσης των ευρωπαϊκών προγραμμάτων σπουδών.
- Τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα παρουσιάζουν ομοιότητες, αλλά και διαφορές. Βασικός άξονας ανάπτυξής τους είναι πλέον η ανάγκη να ακολουθήσουν τις κατευθύνσεις που τίθενται από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Επίλογος

Συνοψίζοντας, σε κάθε περίπτωση γίνεται εμφανές ότι τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα είναι βαθιά επηρεασμένα από τις αρχές που διέπουν και τη φύση της αρχαίας ελληνικής και μετέπειτα της βυζαντινής παιδείας, οι οποίες είναι εμφανείς στη διάρθρωση και τις επιδιώξεις που προωθούνται μέσα από τα Αναλυτικά τους Προγράμματα. Ο βαθμός στον οποίο πράγματι κατορθώνουν να πετύχουν τους αντίστοιχους στόχους ενδεχομένως εξαρτάται και από άλλους παράγοντες, εσωτερικούς ή εξωτερικούς, οι οποίοι σχετίζονται όχι μόνο με το ίδιο το σχολείο, αλλά και με την κοινωνία συνολικά. Είναι σημαντικό, πάντως, να τονιστεί ότι η καλλιέργεια όλων των πτυχών της προσωπικότητας των μαθητών και η προετοιμασία τους ώστε να εξελιχθούν

σε άξιους και χρήσιμους πολίτες των κοινωνιών στις οποίες πρόκειται να ενταχθούν αργότερα είναι βασική επιδίωξη που παρατηρείται σε όλες τις περιπτώσεις και μάλιστα συναντάται και μεταξύ των βασικών κατευθύνσεων της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση. Στο πλαίσιο αυτό, τόσο οι υπόλοιπες χώρες όσο και η Ελλάδα αξίζει να δώσει μεγαλύτερη έμφαση, έτσι ώστε η εκπαίδευση να αναδειχθεί σε μοχλό ανάπτυξης για την κοινωνία του μέλλοντος, αλλά και σε χρήσιμο εργαλείο που θα δώσει την ευκαιρία στους μελλοντικούς πολίτες να καλλιεργήσουν τις ικανότητές τους και να αποκτήσουν τα εφόδια που είναι απαραίτητα ώστε να πετύχουν τους στόχους τους και να ωφελήσουν τόσο τον εαυτό τους όσο και το σύνολο.

Σε κάθε περίπτωση, η εκπαίδευση αποτελεί θεμέλιο της εκάστοτε κοινωνίας, γι' αυτό και είναι σημαντικό να δίνεται στην ανάπτυξή της η δέουσα προσοχή, έτσι ώστε τα εκπαιδευτικά συστήματα να ανταποκρίνονται στις ανάγκες που καλούνται να καλύψουν και τους σκοπούς που πρέπει να υπηρετήσουν. Παράγοντες πολιτικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί και πολιτιστικοί συνδιαμορφώνουν το εκπαιδευτικό σύστημα μέσα από μία διαδικασία διαρκούς αλληλεπίδρασης μεταξύ τους. Αναφορικά με τους πολιτικούς παράγοντες, αυτοί σχετίζονται με το γεγονός ότι ο απώτερος σκοπός της εκπαίδευσης είναι ο κοινωνικός μετασχηματισμός, επομένως είναι σημαντικό το κάθε εκπαιδευτικό σύστημα να αντικατοπτρίζει τις ανάγκες και της προοπτικές του κράτους στο οποίο εφαρμόζεται. Από την άλλη πλευρά, οι κοινωνικοί παράγοντες διακρίνονται σε δύο κατηγορίες με βάση τους στόχους που υπηρετούν. Στη μία πλευρά βρίσκεται η Πολιτεία και η ανάγκη του κοινωνικού μετασχηματισμού και στην άλλη οι διάφορες κοινωνικές ομάδες και φορείς που επιδιώκουν μέσα από την εκπαίδευση να υπηρετήσουν τους δικούς τους σκοπούς. Επιπλέον, η εκπαίδευση σχετίζεται με την οικονομία του κράτους, γι' αυτό δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι τόσο η Πολιτεία όσο και οι φορείς επιδιώκουν μέσα από αυτή την οικονομική τους ανάπτυξη. Τέλος, η εκπαίδευση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πολιτιστική παράδοση του κάθε κράτους, αλλά και με τις ιδιομορφίες της κάθε συγκεκριμένης χρονικής στιγμής. Με βάση τα παραπάνω, είναι εύλογο τα εκπαιδευτικά συστήματα των διάφορων κρατών, όπως αναδείχθηκε και μέσα από το κείμενο της παρούσας εργασίας, να παρουσιάζουν ομοιότητες, αλλά και διαφορές μεταξύ τους, αλλά και με τα εκπαιδευτικά συστήματα παλαιότερων εποχών.

Κοινός τόπος μεταξύ των εκπαιδευτικών συστημάτων των τεσσάρων σύγχρονων κρατών που εξετάστηκαν στο κείμενο της παρούσας εργασίας είναι η προσπάθεια για εναρμόνιση με την κοινή γραμμή που διαμορφώνεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτό δεν προκαλεί έκπληξη, αφού πρόκειται για μία από τις προτεραιότητες της νέας εποχής. Παράλληλα, δεν αποτελεί και απόκλιση από την αρχαία ελληνική και τη βυζαντινή παιδεία, αφού πολλά από τα στοιχεία που προτείνονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση συνάδουν με τα όσα γνωρίζουμε ότι συνέβαιναν στο παρελθόν. Η διαμόρφωση του σύγχρονου πολίτη, ο οποίος θα έχει τις αναγκαίες δεξιότητες, αλλά και γνώσεις σε διάφορα θεματικά πεδία είναι, σύμφωνα με τα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαιδευτική πολιτική, μία προτεραιότητα και αυτό συνάδει και με τις αρχές της αρχαίας ελληνικής παιδείας, μέσα από την οποία διαμορφώνονταν οι ικανοί πολίτες του μέλλοντος. Η έννοια του πολίτη, εξάλλου, ήταν ιδιαίτερα σημαντική για την περίπτωση της αρχαίας Ελλάδας και ο ίδιο συμβαίνει και σήμερα. Παρά τις διαφοροποιήσεις τους, λοιπόν, τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα της Ελλάδας, της Γερμανίας, της Βρετανίας και της Ιταλίας έχουν και αρκετές ομοιότητες, οι οποίες απορρέουν τόσο από την έμφασή τους σε στοιχεία της αρχαίας ελληνικής και βυζαντινής παιδείας, αλλά και από το γεγονός ότι αποτελούν συνοδοιπόρους στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της εκπαιδευτικής της πολιτικής.

Βιβλιογραφία

- Αθανασιάδης, Χ. (2005). Η μεταρρύθμιση του πνεύματος και το πνεύμα της μεταρρύθμισης. *Παιδεία και Κοινωνία*, 8, 14-17.
- Ανδρείου, Α. & Παπακωνσταντίνου, Γ. (1994). *Εξουσία και οργάνωση και διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*. Αθήνα: Εκδόσεις Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη.
- Αντωνίου, Δ. (1992). *Οι απαρχές του εκπαιδευτικού σχεδιασμού στο νεοελληνικό κράτος: το σχέδιο της Επιτροπής του 1833*. Αθήνα: Πατάκης.
- Althof, W. & Berkowitz, M. (2006). Moral education and character education: their relationship and roles in citizenship education. *Journal of Moral Education*, 35, 495 – 518.
- Aydin, M. K. (2013). British multiculturalism: Diversity issues and development of multicultural education in Britain. In H. Aydin (ed.). *Multicultural education: diversity, pluralism, and democracy. An international perspective*, pp. 58 – 91. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Αυδίκος, Ε. (1993). Περιφερειακές ταυτότητες και Ευρωπαϊκή Ένωση: μια ανάγνωση στο φως του ηπειρωτισμού. *Τετράδια*, 23, 69 – 71.
- Becker, H. (1983). Προβλήματα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στη Γερμανία. *Νέα Παιδεία*, 24, 85 – 100.
- Becker, G. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*, 2nd Edition. New York: Columbia University Press.
- Bitros, G. C., & Karayiannis, A. D. (2009). Character, knowledge and skills in ancient Greek education: Lessons for today's policy makers. *Munich Personal RePEc Archive*, 18012, posted 20/10/2009.
- Bousted, M. (2003). English or literacy? – That is the question. *English Teaching: Practice and Critique*, 2(3), 72 – 82.
- Βρανούσης, Α. Ι. (1996). «Ρήγας Βελεστινλής» 1757-1798, *Παράρτημα: Κείμενα του Ρήγα*. Ανατύπωση. Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων.

- Γερογιάννης, Κ. & Μπούρας, Α. (2007). Αναλυτικά προγράμματα – Σχολικά εγχειρίδια. Σχεδιασμός Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών – Νέες τάσεις. Στο Γ. Δ. Καψάλης & Α. Ν. Κατσίκης (επιμ.) *Πρακτικά Συνεδρίου «Η Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας*. Ιωάννινα, 17 – 20 Μαΐου, 2007. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 482 – 490.
- Challen, A., Machin, S., McNally, S. (2008). *Schools in England: Structures, teachers and evaluation*. Programma Education FGA Working Paper, N 1. (11. 2008).
- Γιαννικόπουλος, Α. (2003). *Η εκπαίδευση στην κλασική και προκλασική αρχαιότητα: Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Γκόβαρης, Χ. & Ρουσσάκης, Ι. (2008). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Πολιτικές στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Δημαράς, Α. (1990). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*. Τεκμήρια Ιστορίας. Τόμος Α' (1821-1894). Αθήνα: Ερμής.
- European Commission (2010). *Organisation of the education system in Germany 2009 / 2010*. Eurydice.
- Ευρωπαϊκή Ένωση (2015). Κοινή έκθεση για το 2015 του Συμβουλίου και της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή του στρατηγικού πλαισίου για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης (ΕΚ 2020). Νέες προτεραιότητες για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης (2015/C 417/04). *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:52015XG1215\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:52015XG1215(02)), στις 20/9/2017.
- Ευρωπαϊκή Ένωση (2006). Απόφαση 1855/2006/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12ης Δεκεμβρίου 2006 σχετικά με τη θέσπιση του Προγράμματος Πολιτισμός (2007 – 2013). *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, L372.

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016). *Έκθεση παρακολούθησης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης του 2016. Ελλάδα*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, EACEA, Eurydice (2012). *Αναπτύσσοντας βασικές ικανότητες στο σχολείο στην Ευρώπη. Προκλήσεις και ευκαιρίες πολιτικής. Έκθεση Ευρυδίκη*. Λουξεμβούργο. Γραφείο Δημοσιεύσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας (2000). *Συμπεράσματα της Προεδρίας*, 23 – 24 Μαρτίου, 2000. Βρυξέλλες.
- Fantham, E., Peet Foley, H., Boymel Kampen, N., Pomeroy, S. B. & Shapiro, H. A. (2004). *Women in the Classical World*, Oxford University Press.
- Freeman, K. (2001). *Τα σχολεία στην αρχαία Ελλάδα*. Μτφρ. Α. Κοντός. Αθήνα: Ελάτη.
- Ζάχαρης, Ε. (1989). *Οργάνωση και διοίκηση της Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδευσεως*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ισηγόνης, Α. (1964). *Ιστορία της παιδείας*. 2^η έκδοση. Αθήνα.
- Καπραβέλου, Α. (2007). Το ελληνικό, αγγλικό και ιρλανδικό Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Γλώσσας επιπέδου Γυμνασίου: μια κριτική και συγκριτική παρουσίαση. Ανακοίνωση στο 18^ο Διεθνές Συμπόσιο Θεωρητικής και Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας. Μάιος 2007. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Καρατζιά – Σταυλιώτη, Ε. , Κούτρα, Χ. & Σοφού, Ε. (2004). Η διαθεματική προσέγγιση στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών. Διερεύνηση και αξιολογική προσέγγιση παραδειγμάτων από την ευρωπαϊκή εμπειρία και πρακτική. στο Γ. Μπαγάκης (επιμ.). *Ο εκπαιδευτικός και το Αναλυτικό Πρόγραμμα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κουλούρη, Χ. (1992). Εθνικά στερεότυπα και ελληνική εθνική ταυτότητα στο σχολείο του 19^{ου} αιώνα. Στο *Αφιέρωμα στον Πανεπιστημιακό δάσκαλο Βασ. Βλ. Σφυρόερα από τους μαθητές του*. Αθήνα: Λύχνος.
- Kultusminister Konferenz (2010). *Förderstrategie für leistungsschwächere Schülerinnen und Schüler (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 04. 03. 2010)*.

- Ανάκτηση από την ιστοσελίδα http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2010/2010_03_04-Foerderstrategie-Leistungsschwaechere.pdf, στις 10/5/2017.
- Κυπριανός, Π. (2004). *Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής εκπαίδευσης, 1770-2004*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Λαμπρόπουλος, Κ. (2013). Μεταπολίτευση: πολιτισμός «ελληνικός» και εκπαίδευση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 139, 95 – 128.
- Λούβη – Κίζη, Α. (1987). Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο. *Αρχαιολογία*, 25, 26 – 30.
- Machin, S. & Vignoles, A. (2005). Education Policy in the UK. *CESifo DICE Report*, 3, 64 – 74.
- Μιλέση, Χρ. & Πασχαλιώρη, Β. (2003). Η εκπαιδευτική πολιτική της Γερμανίας, Αγγλίας και Ελλάδας στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 8, 82 – 96.
- MIUR – INDIRE (2014). The Italian education system. *I Quaderni di Eurydice*, N. 30. Ministero dell'istruzione, dell'università e della ricerca (MIUR) – Unita Italiana di Eurydice (INDIRE).
- Μιχαηλίδης Νουάρος, Α. (1981). *Έφηβοι και παιδεία. Προβλήματα της εφηβικής ηλικίας στο παρελθόν και σήμερα*. Θεσσαλονίκη.
- Mosse, C. (1991). *Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Mosse, C. (1996). *Ο πολίτης στην Αρχαία Ελλάδα. Γένεση και εξέλιξη της πολιτικής σκέψης και πράξης*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Μπουζάκης, Σ. (1987). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπούρας, Α. (2003). *Συμβολή στη μελέτη της απόδοσης των τελειόφοιτων μαθητών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Ανάλυση χαρακτηριστικών δεξιοτήτων τους με τη χρήση στατιστικών μεθόδων*. Διπλωματική εργασία. Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Νικολάου, Γ. (2000). *Διαπολιτισμική – Αντισταθμιστική Εκπαίδευση*. Πανεπιστημιακές σημειώσεις. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Π.Τ.Δ.Ε. – Μ.Δ.Δ.Ε.

- Νικολάου, Σ. Μ. (2008). *Οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση και οι ενέργειες της Ελλάδας (2000 – 2008)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Νόμος 1566-85 «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις». *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*. Τεύχος Α'. Αριθμός φύλλου 167, 20 Σεπτεμβρίου 1985.
- ΟΗΕ (1966). Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά δικαιώματα, 19 Δεκεμβρίου 1966, Νέα Υόρκη: ΟΗΕ. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26231, στις 26/9/2017.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2003α). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών. Γενικό μέρος*. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/1Geniko_Meros.pdf, στις 10/5/2017.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2003β). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/10deppsaps_kpa.pdf, στις 10/5/2017.
- Παλαιολόγου, Ν. & Ευαγγέλου, Ο. (2011). *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική: Εκπαιδευτική πολιτική για τα παιδιά των μεταναστών*. Αθήνα: Πεδίο.
- Παπαδάκη, Λ. (2007). *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Πουλοπούλου – Έμκε, Η. (1986). *Προβλήματα μετανάστευσης – παλιννόστησης*. Αθήνα: Ινστιτούτο Μελέτης της Ελληνικής Οικονομίας (Ι.Μ.Ε.Ο.), Ελληνική Εταιρεία Δημογραφικών Μελετών (Ε.ΔΗ.Μ.).
- Πυργιωτάκης, Ι. Ε. (1992). *Η οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Reble, A. (2014). *Ιστορία της Παιδαγωγικής*. Μτφρ. Θ. Χατζηστεφανίδης, Σ. Χατζηστεφανίδη – Πολυζώη. Αθήνα: Παπαδήμα.

- Schultz, T. (1963). *The economic value of education*. New York: Columbia University Press.
- Smith, A. (1776). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Oxford: Clarendon Press.
- Σταμέλος, Γ., Βασιλόπουλος, Α. (2004). *Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική. Συγκρότηση, θεματολογία, μεθοδολογία υλοποίησης. Επιδράσεις στην ελληνική εκπαίδευση και κατάρτιση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Στρατηγικό πλαίσιο – Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2020. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_el, στις 20/9/2017.
- Συλλογικό (2001). *Εκπαίδευση: Πολιτισμικές διαφορές και κοινωνικές ανισότητες, εθνοπολιτισμικές διαφορές και εκπαίδευση*. Τόμος Β. Πάτρα: ΕΑΠ.
- Συνθήκη της Ρώμης (ΕΟΚ). Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=LEGISSUM:xy0023>, στις 25/9/2017.
- Τατάκης, Β. Ν. (1977). *Η Βυζαντινή φιλοσοφία*. Μτφρ. Ε. Κ. Καλπουρτζή. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- Το εκπαιδευτικό σύστημα και η διαμονή στην Ιταλία. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα https://dasta.cs.teicrete.gr/documents/10310/341120/ekpaideutiko_sustima_italia.pdf, στις 19/9/2017.
- Τσαούσης, Δ. (1996). *Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσουκαλάς, Κ. (1987). *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*. ε' έκδοση. Αθήνα: Θεμέλιο.
- UNESCO (2012). *World data on Education. Données mondiales de l'éducation. Datos Mundiales de Educación*. VII Ed. 2010/2011. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα <http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/Italy.pdf>, στις 10/5/2017.
- White, P. (1980). Political education and moral education bringing up children to be decent members of society. *Journal of Moral Education*, 9, 147 – 155.

Χαραλαμπάκης, Ι. Α. (1980). *Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. Αθήνα: Καμπανάς.

Χρήστου, Θ. (1998). *Κωνσταντίνος Δημητρίου Σχινάς (1801-1857)*. Αθήνα: ΣΩΒ.

Χοπφ, Ν. (1987). *Το γερμανικό σχολείο. Εισαγωγή για Έλληνες εκπαιδευτικούς*. Μτφρ. Ν. Παπασταϊκούδης. Deutsches Institut für Fernstudien von der Universität Tübingen (DIFF) & Ινστιτούτο Goethe Θεσσαλονίκης.

Ζακυθηνός, Δ. Α. (1989). *Βυζαντινή Ιστορία 324 – 1071*. Αθήνα: Δωδώνη.